

МІНІСТЕРСТВО МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Факультет магістратури, заочного навчання та підвищення кваліфікації
Кафедра менеджменту та правового регулювання спортивної діяльності

ДМИТРИЄНКО ВЛАДИСЛАВА ВОЛОДИМИРІВНА

ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ
СПОРТИВНОГО ОРІЄНТУВАННЯ В ХАРКІВСЬКОМУ РЕГІОНІ

Кваліфікаційна робота

освітній рівень	Другий (магістерський) рівень <i>(назва освітнього рівня)</i>
галузь знань	А Освіта <i>(шифр і назва галузі знань)</i>
спеціальність	A7 Фізична культура і спорт <i>(код і назва спеціальності)</i>
спеціалізація	Організація та керівництво спортивною діяльністю <i>(назва спеціалізації)</i>

Науковий керівник: Леонов Ярослав Володимирович, доктор економічних наук, професор

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ХАРАКТЕРИСТИКА СПОРТИВНОГО ОРІЄНТУВАННЯ	6
1.1. Дисципліни спортивного орієнтування та спорядження.	6
1.2. Організація та проведення змагань зі спортивного орієнтування	15
1.3. Вплив спортивного орієнтування на розвиток особистісних якостей	26
Висновки до 1 розділу.....	32
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	33
2.1. Методи дослідження	33
2.2. Організація дослідження.....	35
РОЗДІЛ 3. СИСТЕМНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ СПОРТИВНОГО ОРІЄНТУВАННЯ У ХАРКІВСЬКОМУ РЕГІОНІ	37
3.1 Організаційно-управлінські аспекти розвитку спортивного орієнтування України.....	37
3.2 Особливості діяльності тренерсько-викладацького складу зі спортивного орієнтування в комунальному закладі «Височанська дитячо-юнацька спортивна школа Височанської селищної ради Харківського району Харківської області».....	47
3.3. Аналіз ступеня впливу чинників зовнішнього і внутрішнього фактору на діяльність комунального закладу «Височанська дитячо-юнацька спортивна школа Височанської селищної ради Харківського району Харківської області»	63
Висновки до 3 розділу.....	70
ВИСНОВКИ	71
ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	75
ДОДАТКИ	83

ВСТУП

Актуальність дослідження. Спортивне орієнтування є важливою складовою загальнодержавної системи фізичної культури і спорту, яка спрямована на гармонійний розвиток особистості. Цей вид спорту вдало поєднує інтенсивну фізичну активність із розумовою діяльністю, що сприяє зміцненню здоров'я, розвитку фізичних якостей, таких як витривалість, сила та координація, а також формуванню морально-вольових і інтелектуальних здібностей. Завдяки участі у змаганнях на відкритій місцевості, які вимагають навичок навігації, стратегічного мислення та оперативного прийняття рішень, спортивне орієнтування допомагає задовольнити пізнавальні, естетичні й творчі потреби. Водночас, воно сприяє підвищенню соціальної активності, популяризації здорового способу життя, розвитку дружніх стосунків між учасниками змагань та зміцненню миротворчих ініціатив через міжнародні спортивні заходи. Окрім цього, спортивне орієнтування виконує різні функції – від оздоровчих і виховних до рекреаційних та пізнавальних.

Процес пізнання людиною навколишнього світу тісно пов'язаний з активною взаємодією з природою та самостійним орієнтуванням. Ще в давнину вміння орієнтуватися на місцевості було життєво необхідним для пошуку їжі, захисту та виживання. Сучасне спортивне орієнтування є спадкоємцем цих навичок, перетворюючи їх на захопливий вид змагань, який дозволяє розвивати інтерес до природно-кліматичних особливостей регіонів, спортивних досягнень та вдосконалювати особистісні якості.

Однак, на сьогодні, незважаючи на наявні потенційно великі можливості, свою соціальну та освітню значущість, спортивне орієнтування в Україні розвинуто недостатньо в порівнянні з його потенціалом. Труднощі, з якими зіткнулося в своєму розвитку спортивне орієнтування, в першу чергу, пов'язані з економічними проблемами розвитку суспільства, а також з майже повною відсутністю достатньої державної та громадської підтримки цього виду спорту. Додатковими перешкодами є недосконалість, а в окремих

випадках і відсутність сучасної нормативно-правової, методичної та інформаційної бази, яка б враховувала його реалії та міжнародний досвід, а також внутрішні організаційні проблеми в самому орієнтувально-спортивному русі, що накопичились за останні роки.

Тому, саме дослідження організаційних аспектів розвитку спортивного орієнтування в Харківському регіоні мають велике значення для становлення та розвитку неолімпійських видів спорту, та його різновидів, особливо в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення країни. Навички орієнтування на місцевості, швидкого прийняття рішень у стресових умовах, фізична витривалість та психологічна стійкість, що формуються в процесі занять спортивним орієнтуванням, набувають критичного значення для національної безпеки, військової підготовки та виховання адаптованого до викликів суспільства.

Мета дослідження – охарактеризувати організаційні аспекти розвитку спортивного орієнтування в Харківському регіоні.

Завдання дослідження:

Об'єкт дослідження – розвиток спортивного орієнтування в Харківському регіоні.

Предмет дослідження – організаційні аспекти розвитку спортивного орієнтування.

Методи дослідження: аналіз літературних джерел та документів, організаційний аналіз, системний аналіз, методи маркетингового аналізу SWOT та PEST-аналізи, організаційне моделювання, експертна оцінка, методи математичної статистики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукове дослідження виконано відповідно до теми науково-дослідної роботи кафедри менеджменту та правового регулювання спортивної діяльності «Стратегічне управління розвитком фізичної культури і спорту (державний реєстраційний номер 0124U005031)» на 2025-2028 роки.

Наукова новизна роботи. Обмежений обсяг наукових досліджень, присвячених організаційно-управлінським аспектам розвитку спортивного орієнтування на регіональному рівні, підтверджує актуальність та об'єктивність проведеного дослідження. Завдяки проведеним аналізам зовнішніх та внутрішніх чинників розвитку спортивного орієнтування, результатам SWOT і PEST-аналізів ми отримали результати, які сприяють усуненню наукових прогалин у питаннях організації, управління та стратегічного розвитку спортивного орієнтування. Також вищеперераховане створює підґрунтя для подальших досліджень у даному напрямі.

Практичне значення роботи полягає у можливості застосування результатів дослідження у діяльності спортивних організацій та установ Харківщини для підвищення ефективності керування розвитком спортивного орієнтування. Результати роботи доцільно інтегрувати у навчальний процес кафедри менеджменту та правового регулювання спортивної діяльності, що сприятиме підготовці фахівців з актуальними компетенціями у сфері управління неолімпійськими видами спорту.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи та публікація. Результати наукового дослідження представлені на III Всеукраїнській науковій конференції «Сучасні погляди на фізичну культуру, спорт та здоров'я людини», 13 травня 2025 року, м. Харків. Основні положення результатів наукового дослідження викладено у 4 публікаціях – 1 стаття у фаховому науковому виданні, яке входить до групи «Б»; 1 публікація у збірнику наукових праць; 2 тез – матеріали конференції.

Структура та обсяг роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, практичних рекомендацій, списку використаних джерел – 66, додатків. Загальний обсяг – 89 стор., таблиць – 4, рисунків – 14.

РОЗДІЛ 1

ХАРАКТЕРИСТИКА СПОРТИВНОГО ОРІЄНТУВАННЯ

1.1. Дисципліни спортивного орієнтування та спорядження.

Спортивне орієнтування є багатограним видом спорту, що поділяється на кілька дисциплін, кожна з яких визнана Міжнародною федерацією спортивного орієнтування (IOF) та має свої особливі вимоги до рівня фізичної підготовки, технічних навичок та спорядження. До основних різновидів спортивного орієнтування належать:

1. орієнтування бігом;
2. орієнтування на лижах;
3. орієнтування на велосипедах;
4. трейл-орієнтування (точне орієнтування) [43].

Орієнтування бігом – це динамічна дисципліна, де учасники долають дистанцію пересіченою місцевістю, використовуючи топографічну карту та компас для навігації між заданими контрольними пунктами (КП) [31, 53, 60]. Це один із найстаріших та наймасовіших видів спортивного орієнтування.

Успішне подолання маршруту вимагає специфічного спорядження. Основним навігаційним інструментом є компас, зазвичай планшетного типу, з прозорою основою та лінійкою для вимірювання відстаней на спортивній карті. Спортивні карти характеризуються високою деталізацією місцевості та умовними позначками, зрозумілими для орієнтувальників, а їхній масштаб (наприклад, 1:10000 або 1:15000) дає змогу точно визначати відстані. Для підтвердження проходження контрольних пунктів використовується електронний чіп, який спортсмен носить на пальці, а на КП встановлені станції, що фіксують момент зчитування часу [7, 14].

Ефективне пересування пересіченою місцевістю потребує спеціалізованого взуття – «шиповок» або кросівок з «агресивним» протектором, що гарантує надійне зчеплення з різними типами поверхонь [33]. Одяг для орієнтування має бути легким, швидковисихаючим і не

обмежувати рухи. У лісових умовах важливо подбати про захист від гілок та комах. Залежно від формату змагань та погодних умов, можуть знадобитися додаткові елементи, такі як свисток для подачі сигналів, компактна аптечка, засоби захисту від сонця чи комах, а на тривалих дистанціях – пляшка для води або гідратор.

Змагання переважно відбуваються у лісових масивах, проте траси можуть пролягати через різноманітні ландшафти, включно з гірськими системами, міськими вулицями тощо. Саме універсальність місцевості робить цей різновид орієнтування таким захопливим та вимагає від спортсменів високої адаптивності.

Змагання з орієнтування бігом відбуваються у кількох основних форматах, кожен з яких має свої особливості та вимоги до учасників.

Орієнтування в заданому напрямку є класичним форматом, що передбачає послідовне проходження відзначених на карті та розташованих на місцевості контрольних пунктів [31, 48]. Шлях між пунктами орієнтувальник обирає на власний розсуд. Результат учасника фіксується за часом, витраченим на подолання дистанції. У разі порушення порядку проходження контрольних пунктів або невідвідування необхідного КП, результат анулюється. Кількість КП не регламентується, але зазвичай їх розміщують по 2-3 на кожен кілометр дистанції. Довжина дистанції планується залежно від підготовки учасників, характеру місцевості та погодних умов, а також повинна відповідати передбачуваному часу проходження переможцем.

У межах орієнтування в заданому напрямку виділяють чотири основні підвиди: класична дистанція (вимагає від орієнтувальників не лише високої швидкості бігу, а й глибокого розуміння карти, вміння аналізувати складну місцевість та приймати оптимальні стратегічні рішення щодо вибору шляху між віддаленими КП), спринт (характеризується короткою, інтенсивною дистанцією з незначними відстанями між КП, що проходить на відносно простій території, часто в міському просторі, де ключову роль відіграють швидкість реакції, вміння швидко читати карту та приймати миттєві

рішення), крос (поєднує компоненти спринту та класичної дистанції; дистанція є довшою за спринт, а місцевість може бути складнішою. Успіх тут залежить від балансу між швидкістю пересування та вмінням точно орієнтуватися на місцевості), естафета (командний різновид орієнтування у заданому напрямку, де кожен учасник по черзі долає свій етап дистанції, суттєвими є не лише індивідуальні результати, а й злагодженість дій команди та тактика передачі етапів) [43].

Дистанції в заданому напрямку мають бути сплановані так, щоб результат спортсмена рівною мірою залежав від його фізичної підготовленості та вміння орієнтуватися. Між контрольними пунктами має бути кілька варіантів руху: по стежках і доріжках, прямо по азимуту, або комбінований [31, 54]. Старт у змаганнях у заданому напрямку, зазвичай, роздільний, з проміжком в 1 хвилину. Для фіксації проходження КП застосовуються компостери або електронні системи відмітки; також можуть використовуватися кольорові олівці, розміщені на КП, якими учасники роблять позначку на своїй картці чи карті.

Орієнтування за вибором є форматом, який надає спортсменам більшу свободу у плануванні маршруту. У цьому виді стартує велика кількість учасників з різним рівнем підготовки. На старті учасники різних вікових категорій отримують карту із зазначеною кількістю контрольних пунктів, які необхідно відвідати. На відміну від орієнтування в заданому напрямку, учасник самостійно планує свою дистанцію, обираючи КП відповідно до свого рівня підготовки та здібностей. У правилах змагань зі спортивного орієнтування визначається кілька різновидів змагань за вибором. Один з них – коли учасник з великої кількості контрольних пунктів, розташованих на місцевості, має набрати певну кількість, наприклад шість, і його результат визначається за витраченим на це часом.

Також можливе орієнтування на маркованій трасі, проте його використовують подеколи (наприклад, взимку) або для залучення новачків. Орієнтувальник на старті отримує карту з нанесеною точкою старту.

Рухаючись визначеною дистанцією, учасник на своєму шляху зустрічає КП, місцезнаходження якого він повинен вказати проколом булавкою на карті. Прокол має бути зробленим до виходу з наступного КП та перекреслений хрестиком кольоровим олівцем, що знаходиться на цьому КП. Результат спортсмена визначається за часом, використаним на подолання дистанції, плюс штраф за некоректне нанесення КП. Дистанція змагань на маркованій трасі планується так, щоб учасник перебував у постійній напрузі, безперервно порівнюючи карту і місцевість. При цьому дистанція повинна бути спланована так, щоб спортсмен мав змогу встановити місцезнаходження КП, не сходячи з траси. Старт у змаганнях на маркованій трасі дають, як правило, роздільний, з інтервалом в 1 хвилину [48].

Орієнтування на лижах – це зимовий вид змагань зі спортивного орієнтування, що проводиться за умов стійкого снігового покриву в таких дисциплінах, як заданий напрямок та маркована траса [43]. Спортсмени долають дистанцію, пересуваючись переважно на лижах, спеціально підібраних для орієнтування, які відрізняються маневреністю та вагою. Правилами змагань дозволяється знімати лижі та нести їх із собою при подоланні складних ділянок.

Навігація в орієнтуванні на лижах, як і в інших видах орієнтування, здійснюється за допомогою карти та компаса [31]. Однак значно більша швидкість пересування на лижах вимагає від лижних орієнтувальників оперативного ухвалення рішень та швидкого аналізу картографічної інформації без зупинки. Для зручності використання карти під час руху спортсмени застосовують спеціальний планшет, що кріпиться до тіла і забезпечує надійну фіксацію карти перед очима. Це особливо важливо, адже руки орієнтувальників зайняті лижними палицями, які допомагають підтримувати рівновагу та полегшують пересування. Незамінним елементом спорядження є також компас, зазвичай планшетного типу, який допомагає визначити напрямок руху.

Орієнтування на лижах у заданому напрямку є одним із головних форматів змагань у цій зимовій дисципліні. У цьому різновиді учасники стартують індивідуально через певні проміжки часу та мають здолати заздалегідь визначену дистанцію, послідовно відвідуючи всі контрольні пункти, позначені на карті для лижного орієнтувальника. Варто зазначити, що карти, які використовуються в лижному орієнтуванні, мають свою специфіку. Вони детально відображають не лише особливості рельєфу місцевості, але й розгалужену мережу заздалегідь підготовлених лижних трас, які можуть відрізнятися за шириною та якістю снігового покриву. Умовні позначки на таких картах включають позначення різних типів лижних трас, що є важливим для попереднього обрання оптимального маршруту орієнтувальником. Для фіксації проходження контрольних пунктів використовується електронний чіп відмітки, аналогічний тому, що застосовується в орієнтуванні бігом [7].

Змагання з лижного орієнтування бувають двох видів: індивідуальні та командні (естафетні) [43]. В індивідуальних змаганнях учасники вирушають окремо та проходять задану дистанцію, відвідуючи контрольні пункти у встановленому порядку. Переможцем стає той, хто продемонстрував найменший час на фініші. Довжина та складність дистанції індивідуальних змагань варіюються залежно від віку та рівня підготовки спортсменів. В естафетних змаганнях, або командних, кожен учасник по чергово долає свій етап дистанції, а результат команди визначається за підсумковим часом.

Успіх в орієнтуванні на лижах залежить від поєднання високого рівня фізичної витривалості, сили (особливо м'язів рук та плечового поясу), координації рухів та вміння ефективно використовувати різноманітну лижну техніку [34]. Окрім цього, важливими є навички швидкого читання карти, орієнтування на місцевості в зимових умовах (адже рельєф, чітко помітний влітку, може бути прихований сніговим покривом) та прийняття обґрунтованих тактичних рішень на трасі безпосередньо під час пересування на лижах. Суттєвою частиною екіпірування є зимовий одяг, який має бути

теплим, водночас не обмежуючи рухів, та забезпечувати надійний захист від вітру й вологи. Важливими є також рукавички, що повинні захищати руки від холоду та забезпечувати комфортне утримання лижних палиць.

Орієнтування на велосипедах – це циклічна спортивна дисципліна, що інтегрує навички орієнтування на місцевості з використанням спортивної топографічної карти та компаса з технікою швидкісного пересування на гірському велосипеді. Гірські велосипеди, оснащені міцною рамою, амортизаційною системою та надійними гальмами, є ключовим засобом пересування в цій дисципліні, забезпечуючи можливість подолання найрізноманітнішого рельєфу. Суть змагань полягає в максимально швидкому подоланні заданої дистанції шляхом послідовного відвідування контрольних пунктів, просторове розташування яких заздалегідь визначено на карті, що разом із компасом зафіксована на спеціальному тримачі на кермі велосипеда [43]. Таке кріплення забезпечує зручний огляд карти під час руху, звільняючи руки для керування.

Змагання з орієнтування на велосипедах відбуваються в кількох основних дисциплінах: заданий напрямок, маркована траса, орієнтування на вибір, а також комбінація вищеперерахованих дисциплін. Однією з особливостей велоорієнтування є можливість пересування не лише по дорогах та стежках, але й прямо через ліс, поля та інші відкриті простори [48]. До 2013 року правила змагань обмежували рух орієнтувальників лише дорогами та стежками, що підкреслює еволюцію цієї дисципліни. Для забезпечення безпеки та максимального комфорту велоорієнтувальники завжди використовують шоломи, а також велосипедні рукавички, що сприяють кращому зчепленню з кермом і захищають руки. Крім того, часто застосовується спеціальний велосипедний одяг, який включає велосипедки та джерсі, що забезпечують зручність під час тривалих фізичних навантажень.

Спортивна карта для орієнтування на велосипедах має певні відмінності від карт, що використовуються в інших видах спортивного орієнтування. Однією з важливих відмінностей є відображення типів доріжок

залежно від їхньої прохідності та передбачуваної швидкості проїзду на велосипеді. Наприклад, широкі ґрунтові дороги можуть бути позначені інакше, ніж вузькі лісові стежки або кам'янисті ділянки, що допомагає велоорієнтувальникам ефективніше планувати свій маршрут та обирати оптимальну тактику проходження дистанції. Також на картах можуть бути позначені перешкоди, небезпечні для проїзду велосипедом, та ділянки з обмеженим або забороненим рухом. Для відмітки контрольних пунктів використовується електронний чіп, аналогічний до бігового орієнтування, який кріпиться на руці або нозі [7, 14].

Навички у велоорієнтуванні включають швидке читання карти під час руху, прогнозування маршруту, точне визначення місцезнаходження, ефективне застосування компаса та здатність до швидкої адаптації [34, 58]. Технічні вміння їзди на велосипеді охоплюють ефективне педалювання, балансування й керування на різноманітних поверхнях, долаття перешкод та безпечний спуск з пагорбів. Щодо тактики у велоорієнтуванні, вона передбачає передзмагальне планування маршруту, вибір оптимального шляху під час перегонів, розумне управління темпом, використання попутного руху (за потреби), а також швидке прийняття рішень в екстрених ситуаціях та зважування ризиків при переміщенні дистанцією.

Трейл-орієнтування (точне орієнтування) – це унікальний різновид спортивного орієнтування, що зосереджує увагу на навичках детального читання карти та точного зіставлення її з навколишньою місцевістю. Цю дисципліну було спеціально розроблено з метою надання можливості всім, включаючи осіб з обмеженими фізичними можливостями, брати участь у змаганнях на рівних умовах зі здоровими орієнтувальниками [52].

Одна з ключових рис трейл-орієнтування – інклюзивність. Правилами змагань допускається використання різноманітних засобів пересування, таких як інвалідні візки (з ручним та електроприводом), палиць, а також отримання фізичної підтримки від супроводжуючих осіб. Це стає можливим завдяки тому, що швидкість проходження дистанції на головному етапі

змагань не є критерієм оцінювання результату. Основним завданням учасників є точне визначення відповідності між контрольними пунктами, зображеними на спортивній карті, та їхнім відображенням на місцевості з визначених точок огляду. Для ретельного вивчення карти учасникам дозволяється користуватися збільшувальним склом (лупою), що допомагає розгледіти найменші деталі. Зазвичай спортсмени використовують тримач для карти, щоб зручно утримувати її під час аналізу місцевості.

Карти, що застосовуються в трейл-орієнтуванні, відрізняються від карт інших видів спортивного орієнтування надзвичайною деталізацією та точністю [48]. На них зображують навіть найменші об'єкти місцевості (окремі дерева, каміння, горбики), які можуть слугувати орієнтирами для ухвалення рішень щодо правильності постановки контрольного пункту. Для фіксації своїх відповідей трейл-орієнтувальники використовують спеціальні картки, на яких відмічають літеру правильного, на їхню думку, контрольного пункту, або особливий символ, якщо жоден варіант не відповідає опису. На основному етапі змагань час, витрачений на роздуми та ухвалення рішення, не впливає на підсумок. Переможцем стає той, хто надав найбільшу кількість вірних відповідей. Судді звертають увагу на час проходження дистанції лише при однаковій кількості вірних відповідей у орієнтувальників.

Для пересування між точками огляду учасники обирають зручне взуття, яке підходить для пересіченої місцевості, при цьому вимог щодо швидкості пересування немає. Залежно від погодних умов може виникнути потреба у відповідному одязі [43].

Окрім розглянутих основних видів, спортивне орієнтування охоплює інші цікаві та специфічні різновиди, які розширюють географію та формат змагань, залучаючи учасників з різними інтересами та вміннями. Ці дисципліни, хоча й можуть бути менш поширеними, проте відіграють важливу роль у популяризації спортивного орієнтування та демонструють його багатогранність.

Орієнтування на байдарках поєднує орієнтування з веслуванням на байдарках чи каное по водних об'єктах (озерах, ріках, каналах) [43]. Учасникам необхідно знаходити контрольні пункти, розміщені на берегах або невеличких острівцях, застосовуючи спеціальні карти для водного орієнтування, часто захищені від вологи водонепроникними чохлами. Цей різновид вимагає не тільки вмінь орієнтування за допомогою компаса, який може бути закріплений на деці байдарки або знаходитися у водонепроникному чохлі, а й доброї фізичної підготовки та володіння технікою веслування. Обов'язковим елементом спорядження є рятувальний жилет для забезпечення безпеки на воді. Залежно від умов змагань та погоди, учасники можуть використовувати водонепроникний одяг та взуття.

Нічне орієнтування – змагання з орієнтування, що проводяться у темний час доби. Ключовим елементом спорядження є ліхтарі, що закріплюються на голові орієнтувальника, для освітлення карти та місцевості. Темрява додає складності та потребує особливої уваги до читання карти та орієнтування за умов обмеженої видимості [33]. Важливо мати запасні батарейки або акумулятор до ліхтаря. Учасники також використовують компас для навігації

Варто згадати про унікальний різновид спортивного орієнтування, що існував у Криму – **орієнтування в печерах** [43]. Воно передбачало орієнтування учасників у складній підземній місцевості з використанням спеціальних спортивних карт печер, які відображають тривимірну структуру підземних ходів, залів та інших особливостей. Особливістю дисципліни була потреба орієнтуватися в умовах обмеженої видимості та тривимірної структури печер, що вимагало специфічних навичок та спорядження порівняно з наземними різновидами орієнтування. Обов'язковим елементом спорядження був надійний ліхтар з тривалим часом роботи та запасним джерелом світла, а також захисний шолом для запобігання травмам. Для навігації використовувався компас, хоча його ефективність у деяких печерних умовах могла бути обмеженою через магнітні аномалії, тому

важливу роль відіграло вміння читати спеціалізовані карти печер [48]. Учасники також повинні були використовувати індивідуальне страхувальне спорядження (мотузки, карабіни) для безпечного пересування складними ділянками.

1.2. Організація та проведення змагань зі спортивного орієнтування

Організація та проведення змагань зі спортивного орієнтування є багатоетапним процесом, що вимагає ретельного планування та злагоджених дій [13, 27]. Від успішного виконання кожного етапу залежить не лише якість спортивного заходу, а й безпека та комфорт учасників.

Планування є першим і надзвичайно важливим етапом, який закладає основу для успішного проведення змагань. На цій стадії визначаються основні характеристики майбутнього заходу, розробляється його концепція та складається детальний план дій [1, 13].

Одним із початкових завдань є вибір формату змагань. Варіанти включають індивідуальні забіги на різноманітні дистанції, командні естафети, багатоденні марафони, нічні змагання або рогейни. Формат підбирається залежно від поставлених цілей організаторів, особливостей місцевості, кількості учасників та їхнього рівня підготовки. Наприклад, для залучення новачків оптимальними є короткі дистанції чи марковані траси, тоді як класичні або довгі маршрути використовуються для визначення найсильніших спортсменів. Багатоденні змагання вимагають ретельної організації логістики, включно з розміщенням учасників і забезпеченням харчування, а нічне орієнтування передбачає спеціальні запобіжні заходи та відповідне маркування траси.

Розробка трас для орієнтування – це окремий, складний етап, що вимагає глибоких знань картографії та розуміння цього виду спорту [48, 59]. Головний суддя змагань або постановник дистанції мусить врахувати рівень підготовки різних вікових категорій, а також фізичні можливості учасників. Наприклад, для молодших вікових груп або новачків створюються коротші

та простіші дистанції з чіткими орієнтирами, тоді як для досвідчених орієнтувальників траси стають значно складнішими, пролягаючи через важкопрохідні ділянки, що вимагають високої точності орієнтування та відмінної фізичної форми [31]. Важливо збалансувати фізичне навантаження та інтелектуальну складову, щоб перемога залежала не лише від швидкості бігу, а й від уміння правильно обирати маршрут.

Далі відбувається узгодження дати проведення. Організаторам слід враховувати графік спортивних подій на національному та міжнародному рівнях, аби уникнути збігів, що можуть знизити кількість учасників [1]. Важливо також оцінити прогноз погоди на обраний період, оскільки несприятливі умови здатні негативно вплинути не тільки на комфорт, а й на безпеку спортсменів. Крім того, необхідно враховувати інтереси цільової аудиторії, зокрема календар навчальних занять, вихідні та святкові дні, а також місцеві події.

Найважливішим елементом планування є вибір локації. Місцевість повинна відповідати обраному формату змагань, забезпечуючи достатньо простору для прокладання трас різного рівня складності, зручні під'їзди та місця для стартового й фінішного містечок [27]. Важливими аспектами є безпека території, її екологічна відповідність і доступність для учасників. Бажано, щоб на обраній місцевості вже існувала якісна спортивна карта, що значно полегшить подальшу підготовку. Організатори також повинні провести ретельну розвідку місцевості, щоб виявити потенційні ризики (наприклад, повалені дерева, болотисті ділянки, круті схили) та врахувати їх при постановці дистанцій. Окрім того, необхідно отримати всі дозволи від власників території або місцевих органів влади для проведення масового заходу. Екологічний аспект також відіграє ключову роль: маршрути повинні бути сплановані таким чином, щоб мінімізувати вплив на навколишнє середовище, а після змагань територія повинна бути повністю прибраною.

Паралельно проводиться підготовка попереднього бюджету змагань, що охоплює всі передбачувані витрати на організацію (наприклад, друк карт,

оплата роботи суддів, призи, медична допомога, оренда території в окремих випадках, транспортні послуги, реклама) та визначення потенційних джерел доходів (стартові внески, спонсорські кошти, гранти) [13, 27]. Чітке фінансове планування дозволяє оцінити економічну ефективність і розрахувати розмір стартових внесків для учасників.

На початковому етапі також формується організаційний комітет із чітким розподілом обов'язків між його членами [27]. Добре налагоджена робота команди організаторів та залучення досвідчених спеціалістів, таких як судді та картографи, суттєво підвищують якість підготовки та проведення заходу. Таким чином, етап планування є багатограним процесом, що вимагає ретельного аналізу численних чинників і прийняття продуманих рішень, які визначають усю подальшу організацію змагань зі спортивного орієнтування.

Після завершення попереднього етапу планування, на якому визначено формат змагань, обрано оптимальну дату та місце проведення, а також сформовано організаційний комітет, настає час детально врегулювати всі аспекти майбутнього спортивного заходу. Цю важливу задачу виконує підготовка положення про змагання – офіційного документа, з яким повинні ознайомитися як організатори, так і учасники [1, 27]. У цьому документі чітко визначаються цілі та завдання заходу, його програма, правила участі й критерії визначення переможців, що сприяє прозорості та справедливості на всіх етапах проведення.

Положення про змагання зазвичай структурується за розділами:

- «Загальні положення» містить назву змагань, інформацію про організаторів, дату та місце проведення, а також окреслює цілі й завдання заходу. Чітке формулювання цілей сприяє кращому розумінню тематики змагань учасниками та дає змогу організаторам узгодити подальше дії.
- «Програма змагань» включає детальний розклад усіх запланованих заходів: час реєстрації учасників, проведення інструктажів, стартів для різних вікових категорій і дисциплін, години роботи фінішу, а також місце й час

церемонії нагородження та закриття змагань. Такий чіткий графік дозволяє учасникам ефективно розподілити свій час і легко орієнтуватися протягом усього змагального дня.

- «Учасники» визначає категорії спортсменів, їх вікові групи, кваліфікаційні вимоги, а також умови участі, такі як наявність медичної довідки або членство в спортивній організації. Також тут описано процедуру подачі заявок на участь, кінцеві терміни реєстрації та розмір стартових внесків для різних категорій.
- «Система оцінювання результатів» детально описує правила визначення переможців у кожній дисципліні. Наприклад, для орієнтування в заданому напрямку головним критерієм є час проходження дистанції; для орієнтування за вибором – кількість набраних балів; для естафет – сумарний час команди. У цьому розділі також зазначено методи фіксації часу, порядок проходження контрольних пунктів та передбачені штрафи за порушення правил.
- «Нагородження» інформує учасників про призи та нагороди, які отримують переможці та призери у різних категоріях (медалі, дипломи, цінні подарунки від спонсорів). Важливо вказати кількість призових місць у кожній віковій групі та дисципліні.
- «Фінансові умови» визначає розміри стартових внесків різних категорій учасників, способи і строки їх оплати, а також умови повернення коштів у разі неможливості участі [13, 27].
- «Безпека» докладно розглядає питання безпеки, де зазначено обов'язкове спорядження для учасників, правила поведінки на дистанції, інформацію про медичне забезпечення під час змагань і дії у разі виникнення надзвичайних ситуацій [1].
- «Протести та апеляції» регламентує процедуру подання учасниками скарг щодо результатів змагань чи дій суддів, визначає терміни їх розгляду та склад апеляційної комісії.

- Наприкінці документу зазвичай розміщено контактні дані організаторів змагань, включаючи номери телефонів, електронну пошту та посилання на офіційний веб-сайт заходу, що дозволяє учасникам легко отримати відповіді на свої запитання.

Ретельно структуроване положення про змагання є невід'ємною частиною успішної організації [1, 27]. Воно забезпечує прозорість, справедливість та чітке розуміння всіх аспектів заходу як для організаторів, так і для учасників.

Після розробки детального плану проведення змагань та затвердження правил в офіційному положенні, організатори спрямовують свої зусилля на створення оптимальних умов для самого змагального процесу. Основними завданнями цього етапу стають вибір місцевості, яка відповідає формату змагань та рівню підготовки учасників, а також забезпечення якісних спортивних карт, що слугують основним інструментом навігації на дистанції.

Вибір місцевості для проведення змагань – це багатогранний процес, що враховує низку важливих факторів. Передусім, територія має відповідати формату змагань: бігове орієнтування потребує лісної місцевості зі складним рельєфом, велоорієнтування – розгалуженої мережі доріг і стежок, а лижне орієнтування вимагає засніжених ділянок з підготовленими трасами [43]. Важливим аспектом також є розміри території, які повинні дозволяти прокласти дистанції різного рівня складності, щоб охопити всі вікові категорії. Прохідність місцевості має ретельно оцінюватися: зарослі або заболочені ділянки варто уникати, однак наявність природних перепон може зробити змагання більш цікавими.

Паралельно з вибором місцевості або після нього розпочинається процес створення та оновлення карт [48, 59]. Спортивна карта є головним інструментом успішного орієнтування, тому її якість повинна бути максимальною. Такі карти, як вже зазначалося, відрізняються від топографічних більшим масштабом, високою деталізацією місцевості та використанням спеціальних умовних знаків за стандартами Міжнародної

федерації спортивного орієнтування. Якщо наявний картографічний матеріал недостатній, може знадобитися створення нових карт з нуля або доопрацювання вже існуючих. Цей процес включає польові роботи, аналіз даних і використання сучасних геоінформаційних технологій. Якість карти залежить від її точності та деталізації, адже будь-які похибки можуть спричинити дезорієнтацію учасників. Масштаб обирається згідно зі складністю дистанцій і типом рельєфу [43]. Умовні позначення повинні бути зрозумілими та відповідати міжнародним стандартам, а додаткова легенда пояснює їх для зручності користувачів. На карту наносяться траси для кожної групи учасників, а також зазначаються стартові і фінішні точки, контрольні пункти та інші орієнтири. Зважаючи на погодні умови, карти часто друкуються на водостійкому папері або захищаються спеціальними чохлами.

Організація логістики для змагань зі спортивного орієнтування є складним комплексом заходів, спрямованих на забезпечення безперебійного проведення всіх етапів заходу, а також створення зручних умов для учасників і організаторів [13]. Цей процес включає різноманітні завдання: від зустрічі та реєстрації спортсменів, які прибувають, до забезпечення їх харчування і транспортування.

Одним з перших етапів є належна організація реєстрації учасників та забезпечення їх необхідною інформацією. Для цього необхідно створити зручний і доступний пункт реєстрації, де кожен учасник зможе швидко отримати стартовий комплект, що включає номер учасника, карту, чіп для електронної відмітки та детальну програму змагань [13, 14]. Для забезпечення безперебійної роботи реєстраційної комісії варто залучити достатню кількість волонтерів. Ці волонтери відіграють ключову роль на всіх етапах логістики – від допомоги на реєстрації та роздачі стартових пакетів до супроводу спортсменів, встановлення та зняття обладнання на дистанції, а також підтримки порядку на території змагань. Їхня злагоджена робота є запорукою успішного та комфортного проведення заходу. Також має функціонувати інформаційний центр, де учасникам надаватимуться відповіді

на запитання щодо розкладу, правил, умов проживання або транспорту. Ефективна комунікація підтримується завдяки використанню онлайн-платформ і соціальних мереж, де оперативно публікується вся важлива інформація та актуальні оновлення.

Для учасників, які приїжджають з віддалених регіонів, питання проживання та харчування є особливо важливими [13]. Організатори можуть співпрацювати з місцевими готелями чи гуртожитками або забезпечити кемпінгові зони безпосередньо на території змагань. Учасникам необхідно надати детальну інформацію про доступні варіанти з можливістю попереднього бронювання. Харчування також відіграє ключову роль, особливо під час багатоденних заходів або змагань, що вимагають фізичних навантажень. Для підтримки фізичної форми спортсменів важливо забезпечити якісне харчування у зручний час, пропонуючи збалансоване меню, що враховує потреби спортсменів (наприклад, достатня кількість вуглеводів). На території змагань організуються пункти з водою та легкими закусками, а на тривалих дистанціях передбачаються пункти харчування та гідратації для поповнення запасів енергії та рідини.

Медичне забезпечення є одним із пріоритетних завдань організаторів [1]. Протягом усього періоду змагань на локації мають бути присутні кваліфіковані медичні працівники. Пункти надання першої медичної допомоги, обладнані всім необхідним, розміщуються на старті, фініші й, за потреби, на маршруті змагань. Також розробляються чіткі протоколи реагування у випадку травм або нещасних випадків, включно зі швидкою евакуацією постраждалих та взаємодією з місцевими медичними установами.

Логістика охоплює також і організацію транспорту. Це може включати підвезення учасників від місць їхнього проживання до стартової зони, особливо якщо відстань значна, а також перевезення спортивного обладнання, оснащення для контрольних пунктів й інших необхідних матеріалів [13]. Якщо змагання проводяться на віддаленій або важкодоступній місцевості, організація трансферу для учасників та їхнього

спорядження стає критично важливою. Це може включати автобуси, мікроавтобуси або спеціальні транспортні засоби для перевезення габаритного обладнання.

На території змагань облаштовуються стартова та фінішна зони [27]. Стартова зона має бути організована так, щоб забезпечити комфортний і безпечний початок для всіх учасників. Фінішна зона передбачає можливість фіксації результатів, надання медичної допомоги та зону для відпочинку після завершення змагань та місця для збору та перевірки електронних чипів. Крім того, в межах території встановлюють намети для реєстрації, інформаційні пункти, медичні пункти, місця для харчування, санітарні вузли та інші необхідні елементи інфраструктури, що створюють комфортні умови для спортсменів, вболівальників та організаторів.

Забезпечення безпеки учасників є фундаментальним аспектом організації будь-яких змагань зі спортивного орієнтування [1, 27]. Цей процес потребує систематичного та зваженого підходу, який враховує всі можливі ризики на етапах підготовки і проведення змагань. Насамперед проводиться детальна оцінка ризиків, що включає аналіз місцевості з виявленням потенційно небезпечних зон і врахуванням ймовірності нещасних випадків, пов'язаних із рельєфом, погодними умовами або фізичною підготовкою учасників. На основі цього аналізу створюються протоколи безпеки, приймаються рішення про запобіжні заходи, а небезпечні зони позначаються як на картах, так, і на місцевості спеціальними знаками. Там, де це можливо, організовуються альтернативні безпечні маршрути. Окрему увагу приділяють необхідному спорядженню, яке може включати сигнальні свистки, аптечки для довших дистанцій або водонепроникний одяг за несприятливих погодних умов [33]. Перед початком змагань організатори перевіряють його наявність у кожного учасника. Для швидкого реагування на будь-які непередбачені ситуації забезпечується ефективна система комунікації між суддями на ділянках дистанції, головним штабом та

медичною службою. Орієнтувальників також має бути проінформовано про канали зв'язку з організаторами та екстреними службами.

Перед стартом змагань усім учасникам надається інструктаж із правил безпеки, який охоплює правила поведінки на дистанції, характер місцевості, можливі загрози й алгоритм дій у надзвичайних ситуаціях [1]. Ці вказівки також дублюються у програмі заходу та на інформаційних стендах. Організатори розробляють план дій для форс-мажорів, таких як погіршення погодних умов чи втрата орієнтації учасником, і проводять навчання для персоналу й волонтерів. Крім того, задля додаткового захисту може бути рекомендоване або обов'язкове страхування учасників на час проведення змагань [13].

У сучасному світі спортивного орієнтування неможливо уявити успішну організацію змагань без активного використання сучасних технологій. Їхнє впровадження не лише оптимізує багато організаційних процесів, але й значно підвищує точність результатів, рівень безпеки учасників та якість комунікації.

Однією з провідних технологій у змаганнях зі спортивного орієнтування є застосування електронних систем фіксації часу [7, 14, 57]. Спеціальні чіпи, які учасники прикладають до станцій на контрольних пунктах і на фініші, гарантують високу точність вимірювання часу проходження дистанції. Автоматизована обробка даних через спеціальне програмне забезпечення дозволяє отримувати попередні результати миттєво та значно знижує ризик помилок, властивих ручному хронометражу. Не менш важливим компонентом є GPS-трекінг спортсменів, який сприяє як безпеці, так і аналізу змагань. Використання GPS-трекерів, що супроводжують учасників під час дистанції, дозволяє організаторам у режимі реального часу відстежувати їх розташування. Це дає змогу швидко реагувати на випадки сходження з маршруту або надавати необхідну допомогу. Крім того, збережені треки стають корисними для детального аналізу пройдених дистанцій і оптимізації майбутніх. Онлайн-трансляція

переміщень орієнтувальників також додає динаміки та захопливості глядачам.

Для забезпечення ефективної комунікації з учасниками та надання необхідної інформації широко використовуються онлайн-платформи та веб-сайти, присвячені змаганням [42, 57]. На таких ресурсах розміщують регламенти, програми заходів, списки учасників, стартові протоколи та результати. Можливість реєстрації й сплати стартових внесків в онлайн-режимі значно спрощує участь у змаганнях. По завершенню заходів на сайтах публікуються фото- та відеозвіти, а також організується збір відгуків та пропозицій від учасників. Для розробки якісних дистанцій організатори користуються спеціалізованим програмним забезпеченням для картографування, наприклад, OCAD [48, 59]. Ці інструменти дозволяють створювати та редагувати спортивні карти, наносити маршрути з урахуванням рельєфу та прохідності місцевості, розраховувати їх довжину і рівень складності. Для автоматизації рутинних організаційних процесів використовуються програми для управління змаганнями, які спрощують реєстрацію, формування стартових протоколів та обробку результатів. Останнім часом значного поширення набули дрони. Їх застосовують для створення вражаючих фото- й відеоматеріалів із висоти, моніторингу дистанцій та навіть пошуку заблукалих учасників у складних умовах.

Успішне проведення змагань зі спортивного орієнтування значною мірою залежить від забезпечення належного фінансування. Наявність достатніх ресурсів дає змогу покрити всі обов'язкові витрати, забезпечити високий рівень організації та створити комфортні умови для учасників.

Джерела фінансування можуть бути різноманітними. Одним із ключових є стартові внески, які сплачують спортсмени [27]. Організатори визначають їхній розмір залежно від категорій учасників, рівня заходу, тривалості, запропонованих послуг і актуальних ринкових цін. Важливо досягти балансу між доступністю участі та потребою покриття організаційних витрат. Суттєву допомогу можуть забезпечити спонсори —

комерційні структури, які зацікавлені у популяризації свого бренду через спортивні події. Для їх залучення необхідно створити привабливі спонсорські пакети, що включають можливості розміщення логотипів на рекламоносіях, організацію стендів на локаціях змагань, згадування у пресрелізах та залучення до нагородження переможців. Така взаємовигідна співпраця здатна значно покращити фінансову стабільність спортивного заходу.

Також слід враховувати власні ресурси організаторів, особливо якщо змагання проводяться спортивними клубами або федераціями. Вони можуть спрямувати частину свого бюджету на організацію заходів [13]. Ефективне управління фінансами передбачає не лише залучення коштів, а й їхнє оптимальне використання, ведення точного обліку доходів і витрат та підготовку фінансових звітів. Прозорі фінансові процеси допомагають зміцнити довіру учасників і спонсорів. Стабільне й достатнє фінансування є ключовим чинником для успішного проведення змагань зі спортивного орієнтування на будь-якому рівні, від локальних стартів до міжнародних змагань. Продумане управління фінансовими ресурсами та активний пошук різноманітних джерел підтримки дозволяють забезпечити якісну організацію і сприяють подальшому розвитку спортивного орієнтування.

Успішне проведення змагань зі спортивного орієнтування залежить від грамотного просування та якісного інформаційного забезпечення [13]. Саме ці дії сприяють залученню якомога більшої кількості учасників, підвищенню зацікавленості з боку громадськості та медіа, а також формуванню позитивного сприйняття спортивного орієнтування, як виду спорту.

Першим кроком є створення ефективних каналів комунікації. Зокрема, необхідною є розробка і постійне оновлення веб-сайту, який слугуватиме базовим джерелом інформації [42, 57]. На веб-сайті мають бути представлені положення змагань, програма, схема проїзду, контактні дані організаторів, списки учасників, стартові протоколи, результати, а також фото- й відеоматеріали. Окрім цього, варто активно використовувати соціальні мережі, такі як Facebook, Instagram, Telegram чи TikTok. Ці платформи

дозволяють розміщувати актуальні новини, фото й відео, проводити опитування та оперативно взаємодіяти з аудиторією. Необхідним є також розсилання інформаційних електронних листів для зареєстрованих учасників, де повідомлятимуть про важливі оновлення або зміни.

Анонси змагань мають вирішальне значення для залучення учасників. Інформацію можна розміщувати на сайтах спортивних федерацій, партнерських клубів, спеціалізованих онлайн-ресурсах або соціальних мережах [42, 57]. Додатково слід розповсюджувати афіші та плакати в спортивних комплексах, навчальних закладах та інших громадських місцях, щоб охопити ширший загал.

Для популяризації змагань і підвищення їх впізнаваності серед громадськості важливо співпрацювати із засобами масової інформації [35, 57]. Організаторам варто акредитувати журналістів, організовувати прес-конференції перед або після заходу та розсилати пресрелізи із ключовими деталями. Така співпраця сприяє висвітленню події у новинних сюжетах, статтях і репортажах. Вагомий внесок у поширення інформації можуть зробити волонтери. Їх роль не обмежується допомогою на самому заході – волонтери також можуть активно рекламувати змагання серед своїх знайомих чи через соціальні мережі, залучаючи нових учасників. Їх зацікавленість і запал створюють позитивну атмосферу навколо події.

Після завершення змагань ключовим стає отримання зворотного зв'язку від учасників. Онлайн-опитування або форми для відгуків допоможуть зібрати враження та пропозиції щодо організації заходу. Аналіз цих даних допоможе виявити позитивні аспекти та недоліки для подальшого покращення спортивних подій.

1.3. Вплив спортивного орієнтування на розвиток особистісних якостей

Спортивне орієнтування – це дисципліна, яка виходить далеко за межі суто фізичної активності, стаючи потужним інструментом для всебічного

розвитку особистісних якостей [24, 60]. У природному середовищі, де спортсмен змушений самостійно приймати рішення, аналізувати обставини та долати труднощі, відбувається активне формування цілого комплексу важливих індивідуальних навичок, які є цінними як у спортивній кар'єрі, так і в повсякденному житті.

Одним з найбільш яскраво виражених аспектів розвитку особистості в спортивному орієнтуванні є формування самостійності та навичок прийняття рішень. На відміну від багатьох командних або індивідуальних видів спорту, де дії спортсмена часто контролюються тренером чи зовнішніми підказками, орієнтувальник на дистанції залишається наодинці з картою, компасом і власними роздумами. Ця особливість змагань вимагає від нього повної самостійності в ухваленні рішень. Кожен вибір маршруту між контрольними пунктами, кожна реакція на зміну рельєфу чи появу несподіваних перешкод – це результат особистого аналізу та рішення. Спортсмен не може чекати на вказівки; він має самостійно оцінювати ризики, прогнозувати наслідки своїх дій та швидко коригувати план у разі помилки. Наприклад, якщо вибраний маршрут виявляється непрохідним через густі зарості чи заболочену ділянку, орієнтувальник зберігає спокій і швидко знаходить альтернативний шлях, спираючись на власні знання й досвід. Така постійна практика самостійного вибору та відповідальності за його наслідки розвиває не лише оперативне мислення, а й здатність брати відповідальність за свої дії в щоденному житті. Це сприяє формуванню проактивного підходу, коли людина не шукає готових рішень, а прагне знаходити їх самостійно, виявляючи ініціативу та впевненість у своїх діях. Постійне тренування цих навичок у складних умовах місцевості перетворює їх на стабільні риси характеру, які потім знаходять застосування у професійній діяльності та особистісному зростанні, дозволяючи ефективно вирішувати проблеми та впевнено рухатися до поставлених цілей.

Спортивне орієнтування є унікальним інструментом для розвитку когнітивних функцій, зокрема просторового мислення, уваги та пам'яті [34,

60]. Успішне подолання дистанції вимагає від орієнтувальника постійного оперування великим обсягом візуальної й картографічної інформації, її швидкого аналізу й зіставлення з реальністю, що відбувається в динамічному режимі під час руху. Просторове мислення розвивається завдяки постійній візуалізації тривимірного рельєфу місцевості на двовимірній карті: орієнтувальник уявляє собі обриси пагорбів, ярів, хребтів та інших елементів, а також як вони взаємодіють між собою, враховуючи висоти, ухили та прохідність. Ця навичка дозволяє не просто читати карту, а «відчувати» її, передбачаючи складність підйому або прохідність лісу, планувати оптимальні обхідні шляхи або прямі пробіги. Постійне перемикання уваги між картою й місцевістю, необхідність «обертати» карту в голові відповідно до напрямку руху та прокладати майбутній маршрут – усе це активно тренує просторові здібності [34]. Вони знаходять застосування не тільки в спорті, а й у професіях, що вимагають навігації, планування, архітектури чи інженерії.

Увага в орієнтуванні є багаторівневою та вимагає надзвичайної точності. Вона охоплює концентрацію на деталях карти для пошуку важливих орієнтирів, таких як невелике каміння або ямки, що позначені на карті. Також сюди входить розподіл уваги між бігом, орієнтуванням за картою та компасом, а також контролем навколишнього середовища, щоб уникнути падінь на слизькій поверхні, заздалегідь помітити небезпеку у вигляді обривів чи повалених дерев [26]. Крім того, важливе перемиканням уваги між далекими й близькими об'єктами, картою і компасом, фокусування на поточному русі та плануванні наступного етапу. Будь-яке розсіювання уваги може призвести до значної помилки, наприклад, «загублення» на місцевості. Таким чином, орієнтування виховує здатність до тривалої, інтенсивної та багатофокусної концентрації в умовах постійного зовнішнього та внутрішнього тиску, що є критично важливим у сучасному світі.

Пам'ять також відіграє важливу роль як у короткостроковому, так і довгостроковому режимах. Спортсмен запам'ятовує послідовність контрольних пунктів, їх легенду (детальний опис розташування), ключові

орієнтири маршруту та особливості місцевості. Часто доводиться утримувати в голові кілька варіантів проходження тієї чи іншої ділянки, аби оперативно обрати оптимальний у разі зміни умов, або згадувати особливості минулих дистанцій [55]. Після змагань, аналізуючи свій трек (зазвичай за допомогою GPS-трекерів або самостійного відтворення маршруту), орієнтувальник розвиває аналітичні здібності та критичне мислення, виявляючи помилки та шукаючи шляхи їх запобігання в майбутньому [2, 10]. Він оцінює ефективність своїх рішень, аналізує втрачений час та ідентифікує моменти, де можна було б покращити навігацію або швидкість. Ця постійна розумова робота зміцнює нейронні зв'язки, покращує здатність до логічного мислення, вирішення проблем та загальну когнітивну гнучкість, що є незамінними якостями для будь-якої інтелектуальної діяльності.

Кожен вибір і крок у спортивному орієнтуванні прямо впливає на результат, що закладає міцний фундамент для виховання відповідальності та наполегливості. Відповідальність включає управління власним часом (необхідність вчасно дістатися до старту, вкластися у контрольний час), дотримання правил змагань (чесне проходження дистанції, повага до суперників), підготовку спорядження (перевірка справності компаса, чіпа, чіткості карти) та досягнення мети, навіть якщо це не перемога, а лише проходження дистанції [10]. Орієнтувальник розуміє, що його результат стає наслідком ретельної підготовки, уважності та рішучості, а не випадковістю чи зовнішніми факторами. Кожен контрольний пункт на дистанції є автономною міні-ціллю, досягнення якої вимагає не лише фізичних зусиль, а й значної наполегливості. Подолання складних ділянок місцевості (густі зарості, круті схили, болотисті ділянки), а також пошук замаскованих КП, завершення дистанції попри наростаючу фізичну і розумову втому – все це виховує цілеспрямованість та вміння доводити справу до кінця. Навіть якщо спортсмен зробив помилку і втратив час, він повинен проявити наполегливість, щоб не опустити руки, а продовжити боротьбу, оптимізуючи наступні етапи та не дозволяючи розчаруванню вплинути на подальші дії. Ця

здатність продовжувати рух і логічно мислити, навіть коли тіло відчуває виснаження, а розум – втому від постійного аналізу, є яскравим показником розвиненої психологічної витривалості. Це формує внутрішню мотивацію, стійкість до невдач і навичку знаходити вихід у складних обставинах, що є безцінним у будь-якій сфері життя.

Крім того, спортивне орієнтування значно підвищує стресостійкість та здатність долати труднощі, адже змагання з цього виду спорту є унікальним середовищем для розвитку цих якостей. Орієнтувальники постійно перебувають під впливом різних стресових факторів. До них належать фактори зовнішнього середовища: мінливість погоди (раптовий дощ, сніг, сильна спека чи мороз), складний та непередбачуваний рельєф (неочікувані урвища, кам'янисті розсипи, густі хащі), неочікувані перешкоди на шляху (повалені дерева, раптові зміни прохідності ґрунту через опади), або навіть зустріч з дикими тваринами – все це створює умови, які вимагають швидкої адаптації, психологічної готовності до непередбачуваних подій та негайної реакції. Спортсмен вчиться швидко оцінювати ситуацію, наприклад, при виявленні раптової перешкоди, і миттєво перепланувати маршрут, щоб не втратити дорогоцінний час [34]. Навіть такі дрібніші, але постійні фактори, як намокання карти під дощем або затуманений компас, вимагають спокійного та швидкого реагування без паніки.

Паралельно діють фактори змагального процесу, зокрема тиск часу, який постійно нагадує про необхідність бути швидшим, конкуренція з іншими спортсменами, ризик допустити помилку у виборі маршруту чи знятті контрольного пункту, а також психологічний тиск під час пошуку КП у зоні, де бачиш інших орієнтувальників, які рухаються в різних напрямках, що може дезорієнтувати [34]. Це створює постійний когнітивний дисонанс, коли спортсмену доводиться фільтрувати зовнішній шум і зосереджуватися виключно на своєму завданні та власній карті. Вміння залишатися спокійним, концентруватися на завданнях і шукати ефективні рішення у складних умовах є життєво важливим для орієнтувальника. Це розвиває психологічну

стійкість, яка є цінною як у спорті, так і в повсякденному житті, допомагаючи ефективно реагувати на непередбачувані ситуації та виклики. Орієнтувальник навчається швидко адаптуватися до нових умов, контролювати емоції та зберігати ясність мислення навіть під час інтенсивного фізичного та розумового навантаження. Здатність продовжувати рух і логічно мислити, навіть коли тіло відчуває втоми, а розум виснажений постійним аналізом, є яскравою ознакою розвиненої стресостійкості та високої психологічної витривалості.

Важливим аспектом впливу є також розвиток самодисципліни та внутрішньої мотивації [10]. Оскільки спортивне орієнтування є індивідуальним спортом, без постійного контролю тренера, кожному спортсмену доводиться самостійно організовувати свій тренувальний процес, дотримуватися режиму, планувати харчування та займатися відновленням. Такий підхід формує високий рівень самодисципліни. А внутрішня мотивація зростає завдяки кожному подоланому випробуванню, кожному знайденому контрольному пункту після моменту «загублення» та покращенню особистих результатів. Ці досягнення утверджують почуття особистої перемоги, зміцнюючи віру у власні сили і створюючи основу для подальших звершень. Перемога над собою, своїми сумнівами й втомою стає найціннішим результатом, який можна здобути завдяки цьому виду спорту.

Орієнтування також сприяє формуванню екологічної свідомості та шанобливого ставлення до природи [10, 53]. Постійна взаємодія з лісами, горами та парками допомагає цінувати природне середовище, усвідомлювати його вразливість і необхідність збереження. Орієнтувальники нерідко стають активними захисниками природи, адже саме вона є їхнім основним майданчиком для занять. Вони вчаться мінімізувати свій вплив на довкілля, дотримуватися правил поведінки в лісі, не залишати сміття і дбайливо ставитися до природних ресурсів.

Нарешті, спортивне орієнтування, хоча й належить до індивідуальних видів спорту, але не виключає розвитку соціальних навичок. Участь у

тренувальних зборах, командних естафетах, подорожах на змагання, а також комунікація в клубах і федераціях допомагають вдосконалювати навички командної роботи, взаємопідтримки та співпраці [54, 59]. Спортсмени вчаться ділитися досвідом, разом аналізувати дистанції, допомагати новачкам і переймати знання від більш досвідчених орієнтувальників. Це розвиває почуття приналежності до спільноти та здатність до ефективної взаємодії, що є важливим в різноманітних життєвих ситуаціях.

Висновки до 1 розділу

За результатами проведеного аналізу літературних джерел та документів визначено, що спортивне орієнтування – це універсальний вид спорту з багатою історією, який еволюціонував від військових навичок у міжнародну дисципліну. Він охоплює різні дисципліни (бігом, на лижах, на велосипедах, трейл-орієнтування) та вимагає спеціального спорядження. Організація змагань зі спортивного орієнтування є комплексним процесом, що спирається на ретельне планування, забезпечення безпеки учасників та використання сучасних технологій. Найголовніше, орієнтування сприяє розвитку ключових особистісних якостей: самостійності, когнітивних функцій, відповідальності, стресостійкості і самодисципліни, що робить його важливим інструментом для гармонійного розвитку особистості.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Методи дослідження

Задля досягнення визначеної мети та виконання встановлених завдань дослідження застосовувався комплекс взаємодоповнюючих наукових методів:

- аналіз літературних джерел та документів;
- організаційний аналіз;
- системний аналіз;
- методи маркетингового аналізу SWOT та PEST-аналізи;
- організаційне моделювання;
- експертна оцінка;
- методи математичної статистики.

Аналіз літературних джерел та документів. Цей метод був пріоритетним на початковому етапі дослідження і дозволив сформулювати теоретичну основу роботи. Дослідження наукових праць, навчальних посібників, а також періодичних видань у сфері менеджменту, фізичної культури, спорту, спортивного орієнтування дозволив: визначити сучасний стан досліджень організаційно-управлінських процесів у спортивному орієнтуванні; виявити провідні світові та національні тренди розвитку цього виду спорту. Було вивчено та проаналізовано 66 джерел вітчизняних та зарубіжних авторів. Аналіз документів застосовувався для отримання фактичних та статистичних відомостей. Зокрема, було проаналізовано ключові нормативно-правові акти України у сфері фізичної культури і спорту, а також статистичний Звіт фізичної культури і спорту. Особлива увага була приділена дослідженню внутрішньої документації комунального закладу «Височанської дитячо-юнацької спортивної школи Височанської селищної ради Харківського району Харківської області», яка є об'єктом

дослідження. Аналізувалися такі первинні документи, як Статут закладу, річний план роботи на 2024/2025 навчальний рік. Це дало змогу отримати достовірні кількісні показники щодо динаміки кількості тих, хто займається спортивним орієнтуванням та штатного розкладу тренерсько-викладацького складу.

Організаційний аналіз було спрямовано на детальне вивчення внутрішньої структури Височанської ДЮСШ та секції спортивного орієнтування. Цей аналіз дозволив ідентифікувати наявну ієрархію управління, розподіл функціональних обов'язків між адміністрацією та тренерсько-викладацьким складом спортивної школи, а також оцінити механізми ухвалення рішень, що стосуються секції спортивного орієнтування.

Застосування **системного аналізу** забезпечило комплексний підхід до дослідження об'єкта. Це дозволило нам оцінювати діяльність відділення спортивного орієнтування Височанської ДЮСШ як цілісну організаційно-управлінську систему. Системний підхід допоміг ідентифікувати ключові елементи цієї системи (адміністрація, тренери, спортсмени, інвентар) та визначити їхні функціональні зв'язки, що є критично важливим для розробки обґрунтованих управлінських рекомендацій.

Для комплексної оцінки зовнішнього та внутрішнього середовища розвитку спортивного орієнтування застосовувалися сучасні **методи маркетингового аналізу: SWOT-аналіз** дав нам змогу визначити сильні та слабкі сторони Височанської ДЮСШ у контексті розвитку спортивного орієнтування, а також оцінити можливості та загрози з боку конкурентних середовищ. **PEST-аналіз** використовувався для вивчення макросередовища, що має вплив на діяльність ДЮСШ, зокрема економічні, соціальні та організаційно-управлінські фактори.

Метод **організаційного моделювання** використовувався нами на фінальному етапі дослідження для розробки та візуалізації доцільної

організаційно-управлінської моделі функціонування відділення спортивного орієнтування, що відображає ефективні зв'язки між суб'єктами управління.

Для отримання об'єктивних та професійних суджень щодо рівня управління та стратегічних напрямків розвитку було застосовано **метод експертної оцінки**. У ході цього методу було опитано 30 учасників. Експертна оцінка дозволила нам кількісно оцінити якісні управлінські характеристики.

Отримані кількісні дані були опрацьовані за допомогою **методів математичної статистики**. Використання застосунку Microsoft Excel дало змогу здійснити обчислення основних статистичних показників, таких як середнє арифметичне, мода, медіана, а також частота розподілу і відсоткові показники. Математична обробка забезпечила достовірність, об'єктивність та точність інтерпретації емпіричних результатів.

2.2. Організація дослідження

Дослідження проводилося з жовтня 2025 року до січня 2026 року і охоплювало три послідовні етапи:

Перший етап. На даному, підготовчо-теоретичному, етапі здійснювався глибокий аналіз літературних джерел, нормативно-правової бази та специфічної документації ДЮСШ. Були сформульовані мета і завдання дослідження, а також дібрані відповідні методи дослідження та розроблена анкета для опитування респондентів.

Другий етап. Емпіричний етап. Було присвячено безпосередньому збору фактичної інформації. На цьому етапі було детально вивчено внутрішню документацію Височанської ДЮСШ (Статут, план роботи, звіти) та проведено масове анкетування серед 20 спортсменів, що займаються спортивним орієнтуванням з метою отримання первинних емпіричних даних.

Третій етап. На цьому, аналітичному та підсумковому, етапі здійснювалася математично-статистична обробка зібраних даних. Було

проведено маркетинговий аналіз у формі SWOT-аналізу, систематизовано та інтерпретовано результати. На підставі отриманих висновків були сформульовані практичні поради щодо оптимізації організаційно-управлінських аспектів розвитку спортивного орієнтування, після чого було завершено оформлення тексту наукової роботи.

РОЗДІЛ 3

СИСТЕМНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ СПОРТИВНОГО ОРІЄНТУВАННЯ У ХАРКІВСЬКОМУ РЕГІОНІ

3.1 Організаційно-управлінські аспекти розвитку спортивного орієнтування України.

Організаційно-управлінські аспекти відіграють вирішальну роль у забезпеченні ефективного розвитку будь-якого виду спорту. У випадку спортивного орієнтування, яке має свою специфіку та потребує постійної адаптації до сучасних викликів, цей комплекс чинників охоплює діяльність державних органів, громадських організацій, а також фінансове, матеріально-технічне й кадрове забезпечення. Детальний аналіз цих аспектів не лише дає змогу оцінити поточний стан, але й виявити проблемні зони, що потребують особливої уваги, та сформувані обґрунтовані рекомендації для подальшого прогресу.

З метою забезпечення об'єктивності та достовірності результатів дослідження, цей розділ побудовано на детальному аналізі офіційних статистичних даних. Основним джерелом інформації виступають щорічні звіти з фізичної культури та спорту, підготовлені Міністерством молоді та спорту України. Аналіз динаміки показників за період 2021-2024 років є особливо актуальним, оскільки цей часовий проміжок характеризується суттєвими соціально-політичними та економічними змінами в країні. Зокрема, дослідження дозволяє оцінити вплив пандемії COVID-19, яка спричинила тимчасове призупинення змагань та обмеження тренувального процесу, а також наслідки повномасштабного вторгнення, що вимагає від спортивної сфери швидкої адаптації до нових реалій.

У межах даного аналізу будуть досліджені основні показники, що характеризують різні аспекти розвитку спортивного орієнтування:

1. Кількісні показники залученості:
 - Кількість осіб, що займаються спортивним орієнтуванням, усього.

- Розподіл спортсменів за типами спортивних закладів: дитячо-юнацькі спортивні школи (ДЮСШ), школи вищої спортивної майстерності (ШВСМ), центри олімпійської підготовки (ЦОП), заклади спеціалізованої освіти, спортивні клуби (включно з клубами закладів фахової передвищої та вищої освіти), а також регіональні центри «Інваспорт».
- Аналіз гендерного складу, зокрема кількість жінок, які займаються спортивним орієнтуванням.

2. Кадрове забезпечення:

- Загальна кількість працівників фізичної культури і спорту, які проводять заняття.
- Кількість штатних тренерів-викладачів та їх розподіл за місцем роботи.
- Кваліфікаційний склад: кількість тренерів-викладачів, які мають спеціальну вищу освіту з фізичної культури і спорту.
- Аналіз гендерного складу серед працівників.

Для наочності та системності аналізу, кількісні показники залученості до спортивного орієнтування будуть представлені у вигляді діаграм та таблиць. Дослідження починається з вивчення динаміки загальної кількості осіб, що займаються спортивним орієнтуванням (рис.3.1).

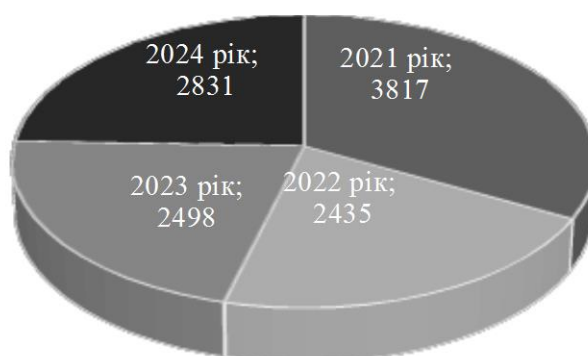

Рис. 3.1. Загальна кількість осіб, що займаються спортивним орієнтуванням в Україні, 2021-2024 рр.

Згідно з представленими даними, загальна кількість спортсменів характеризується значним спадом із наступним поступовим відновленням. У 2021 році цей показник становив – 3817 осіб. Однак, з початком повномасштабної агресії у 2022 році відбулося різке скорочення чисельності до 2435 осіб, що становить приблизно 36% спаду. Це суттєве зменшення було спричинене вимушеним припиненням тренувань і змагань у багатьох регіонах України, а також міграцією населення як всередині країни, так і за її межі.

Однак, надалі динаміка свідчить про поступове відновлення та адаптацію спортивної спільноти до умов воєнного часу. У 2023 році чисельність спортсменів зросла до 2498 осіб, а у 2024 році – до 2831 особи. Таке зростання демонструє ефективність організаційно-управлінських зусиль, спрямованих на підтримку і відновлення спортивної діяльності в умовах війни.

До основних чинників, що сприяли відновленню, відносять: релокацію спортивних клубів та шкіл у відносно безпечні регіони, переорієнтацію навчально-тренувальних програм, зокрема перехід до онлайн-форматів та тренувань у менших групах, адаптацію змагального календаря, що дозволило проводити частину змагань у тилу.

Для розуміння структури розвитку спортивного орієнтування та визначення його стійкості до впливу зовнішніх факторів, важливо дослідити зміни в розподілі спортсменів залежно від типів спортивних установ.

Наведені дані свідчать про суттєві зміни в організаційній структурі спортивного орієнтування. Традиційно найбільше спортсменів залучають Дитячо-юнацькі спортивні школи (ДЮСШ). Однак, з 2021 по 2022 рік кількість їхніх вихованців зменшилась більш ніж удвічі – з 1926 до 940 осіб. Цей різкий спад відображає значний вплив воєнних дій на діяльність цих державних установ (табл. 3.1).

Кількість осіб, що займаються спортивним орієнтуванням за видами спортивних закладів (2021-2024 рр.)

Рік	ДЮСШ	ШВСМ	ЦОП	Закладах спеціалізованої освіти спортивного профілю із специфічними умовами навчання	Спортивних клубах	Спортивних клубах закладів фахової передвищої освіти	спортивних клубах закладів вищої освіти	Громадських об'єднаннях фізкультурно-спортивної спрямованості	Регіональних центрах «Інваспорт»
2021	1926	0	0	0	1736	106	49	0	0
2022	940	0	0	0	1358	96	41	0	0
2023	955	0	0	0	1395	85	63	0	0
2024	1029	0	0	86	1383	0	0	333	0

Проте, у 2023 та 2024 роках спостерігається поступове відновлення: кількість спортсменів збільшується до 955 і 1029 осіб відповідно. Це свідчить про здатність ДЮСШ адаптуватися до складних умов, що ще раз підтверджує їхню важливу роль у системі підготовки спортивного резерву.

Паралельно, спортивні клуби також проявили значну стійкість. Незважаючи на скорочення кількості спортсменів у 2022 році (з 1736 до 1358 осіб), у 2023 році вона зросла до 1395 осіб, а у 2024 році залишилася практично стабільною – 1383 особи. Це свідчить про те, що клубна система, як гнучкіша форма організації, попри всі труднощі, продовжує ефективно функціонувати та залишається важливим елементом розвитку спортивного орієнтування на локальному рівні.

Аналіз також виявив, що спортивне орієнтування залишилося поза увагою Шкіл вищої спортивної майстерності (ШВСМ), Центрів олімпійської підготовки (ЦОП) та регіональних центрів «Інваспорт». Основною причиною є те, що спортивне орієнтування не є олімпійським видом спорту, а діяльність ШВСМ та ЦОП фінансується та спрямована саме на підготовку спортсменів до Олімпійських Ігор. Відсутність секцій спортивного орієнтування в системі «Інваспорт» може свідчити про певні організаційні недоліки у забезпеченні інклюзивності для людей з інвалідністю.

Спортивні клуби закладів вищої та фахової передвищої освіти також зазнали значного зменшення кількості спортсменів у 2022 році. Це, ймовірно, пов'язано з переходом на дистанційне навчання та міграцією студентів через повномасштабне вторгнення.

У 2024 році з'явилися нові тенденції, що відображають зміни в організаційній мережі: зафіксовано 86 осіб, які займаються спортивним орієнтуванням у закладах спеціалізованої освіти спортивного профілю із специфічними умовами навчання. З'явився новий показник - «Громадські об'єднання фізкультурно-спортивної спрямованості», який одразу охопив 333 особи. Це свідчить про зростання впливу громадських ініціатив на розвиток спорту та формування нової, більш гнучкої моделі управління.

Аналіз гендерного складу спортсменів відіграє значну роль у визначенні рівня інклюзивності та популяризації спорту. Розглянемо динаміку кількості жінок, які залучаються до спортивного орієнтування в Україні за період 2021-2024 років (рис. 3.2.).

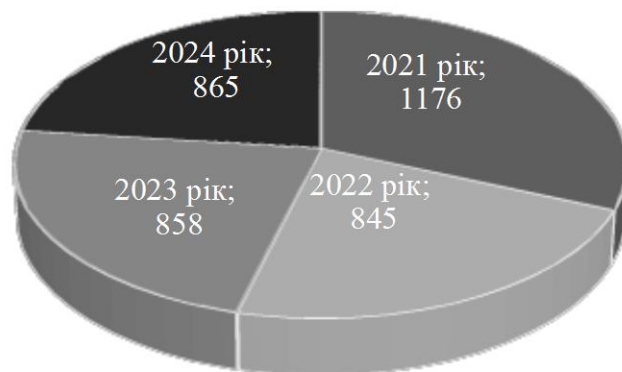

Рис. 3.2. Динаміка кількості жінок, що займаються спортивним орієнтуванням в Україні, 2021-2024 рр.

Згідно з наявними даними, загальна кількість жінок, які займаються спортивним орієнтуванням, відображає тенденції, аналогічні загальній динаміці в цій сфері. У 2021 році цей показник становив 1176 осіб, проте у

2022 році спостерігалось різке скорочення до 845 осіб, що стало прямим наслідком повномасштабного вторгнення. Одним із ключових факторів такого спаду можна вважати вимушену міграцію жінок із дітьми за кордон, яка суттєво вплинула на демографічний склад населення та спортивну спільноту.

Попри це, подальша динаміка демонструє поступове відновлення. У 2023 році кількість активних спортсменок трохи збільшилася до 858, а в 2024 році досягнула позначки 865. Це свідчить про те, що навіть в умовах складної ситуації жінки не втрачають інтересу до спортивного орієнтування, адаптуючись до нових реалій. Для багатьох заняття спортом стали важливим інструментом психологічного і фізичного відновлення, сприяючи поверненню до активного способу життя та соціальній адаптації в умовах воєнного стану.

Рівень ефективності організаційно-управлінської системи в рамках будь-якого виду спорту значною мірою обумовлюється кадровим потенціалом. Це стосується як кількісного складу, так і професійної компетентності фахівців, залучених до проведення тренувальних занять (рис 3.3.).

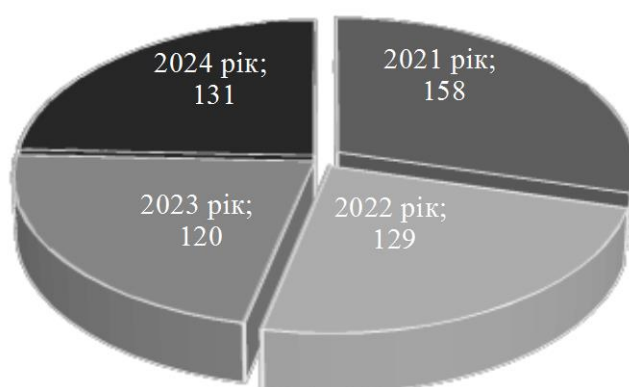

Рис. 3.3. Кількість працівників фізичної культури і спорту, які проводять заняття зі спортивного орієнтування, усього.

Як свідчать дані, кількість тренерів та інших фахівців у сфері спортивного орієнтування помітно зменшилася після початку повномасштабного вторгнення. У 2022 році цей показник скоротився зі 158 до 129 осіб, що еквівалентно приблизно 18%. Такий спад міг бути зумовлений мобілізацією, вимушеною міграцією або припиненням діяльності багатьох спортивних установ через бойові дії.

У 2023 році ситуація досягла найнижчого рівня – лише 120 працівників залишалось в сфері. Проте, у 2024 році відбулося невелике, але помітне збільшення до 131 особи. Ця позитивна тенденція вказує на часткове відновлення кадрового потенціалу та повернення фахівців до професійної діяльності, що є ключовим аспектом для подальшого розвитку спортивного орієнтування. Попри значні виклики, система демонструє здатність до стабілізації та поступового нарощування свого кадрового резерву.

Ефективність функціонування організаційно-управлінської системи у будь-якому виді спорту значною мірою визначається кадровим потенціалом. Це стосується, як кількості, так і професійного рівня фахівців, що організують і проводять тренувальні заняття (табл. 3.2.).

Таблиця 3.2

Розподіл працівників фізичної культури і спорту, які проводять заняття, за категоріями, 2021 – 2024 рр.

Рік	Штатні тренери-викладачі з видів спорту	Штатні тренери-викладачі з видів спорту, які проводять заняття у спортивних клубах	Тренери-викладачі з видів спорту, які проводять заняття у спортивних клубах закладів фахової <small>навчальної освіти</small>	Тренери-викладачі з видів спорту, які проводять заняття у спортивних клубах закладів вищої освіти	Тренери-викладачі з видів спорту, які мають спеціальну вищу освіту з фізичної культури і спорту
2021	64	19	0	6	82
2022	50	20	1	3	84
2023	57	14	0	5	71
2024	68	14	0	10	79

Аналіз кадрового складу демонструє змішані тенденції. Кількість штатних тренерів-викладачів значно зменшилася у 2022 році – з 64 до 50 осіб, що було безпосередньо обумовлено початком повномасштабного вторгнення. Однак, у наступні роки ситуація почала поліпшуватися: до 2024 року цей показник зріс до 68 осіб, перевищивши рівень навіть 2021 року. Така динаміка свідчить про поступову стабілізацію та розвиток кадрового потенціалу тренерського складу, який демонструє високу стійкість до зовнішніх викликів.

На відміну від штатного складу, кількість штатних тренерів у спортивних клубах була відносно стабільною протягом 2021-2022 років (19-20 осіб), але у 2023 році скоротилася до 14 осіб і залишалася незмінною у 2024 році. Це зниження може бути пов'язане з економічними труднощами, що впливають на фінансове забезпечення клубів та їхню здатність утримувати штатних фахівців.

Чисельність тренерів у клубах закладів фахової передвищої освіти (ЗФПО) та вищої освіти (ЗВО) залишається невеликою і характеризується нестабільністю. Це свідчить про загальні проблеми, пов'язані з міграцією студентів та впровадженням дистанційного навчання, що ускладнює організацію стабільного тренувального процесу.

Стосовно кваліфікації фахівців, кількість тренерів-викладачів зі спеціальною вищою освітою у сфері фізичної культури та спорту залишається значною. Після невеликого спаду у 2023 році їхня чисельність зросла до 79 осіб у 2024 році, що демонструє позитивну динаміку. Ця тенденція засвідчує високий рівень професіоналізму та підготовки тренерів у спортивному орієнтуванні, що є запорукою якісного розвитку спортсменів та ефективності навчально-тренувального процесу.

Дослідження гендерного складу тренерсько-викладацького персоналу має особливе значення для оцінки ступеня гендерної рівності та професійної участі жінок у сфері спортивного орієнтування (рис. 3.4.).

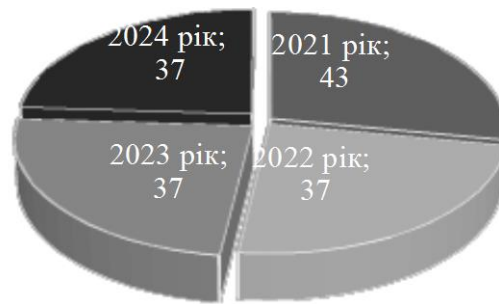

Рис. 3.4. Динаміка кількості жінок серед фахівців із спортивного орієнтування в Україні, 2021-2024 рр.

Аналіз представлених даних демонструє відносну стабільність кількості жінок серед фахівців у досліджуваній сфері, за винятком 2022 року, коли спостерігалось незначне зниження цього показника. У 2021 році чисельність жінок-фахівців становила 43 особи, тоді як у період із 2022 по 2024 роки вона стабілізувалася на рівні 37 осіб.

Така стабільність може слугувати показником високої відданості жінок своєї професії та їхньої здатності зберігати професійну стійкість навіть в умовах кризових обставин. Незважаючи на загальний спад кількості фахівців у 2022 році, зумовлений повномасштабним вторгненням, жіноча частина тренерського корпусу продемонструвала високий рівень адаптивності та збереження своїх позицій у професійному середовищі.

На основі аналізу офіційних статистичних даних, представлених Міністерством молоді та спорту України за період з 2021 до 2024 року, було сформульовано низку ключових висновків щодо організаційно-управлінських аспектів розвитку спортивного орієнтування.

Загальна тенденція демонструє значне зниження показників у 2022 році, що є прямим наслідком повномасштабного вторгнення. Це вплинуло на всі аспекти: кількість осіб, які займаються спортивним орієнтуванням, скоротилася на 36%; чисельність тренерського складу знизилася на 18%.

Однак наступний період засвідчив поступове та стабільне відновлення, що свідчить про високу адаптивну здатність і життєздатність спортивної спільноти. У 2023-2024 роках відзначено позитивну динаміку зростання, яка доводить результативність заходів, спрямованих на збереження і відновлення спортивної діяльності в умовах воєнного конфлікту.

Аналогічну тенденцію зафіксовано і в кадровому складі: після суттєвого спаду у 2022 році кількість працівників, особливо штатних тренерів-викладачів, у 2024 році не лише повернулася до довоєнного рівня, але й перевищила його. Це вказує на ефективне управління та високу стійкість фахівців.

Аналіз організаційної структури виявив, що найбільшу стійкість до зовнішніх викликів продемонстрували дитячо-юнацькі спортивні школи (ДЮСШ) та спортивні клуби, які залишаються ключовими ланками системи підготовки спортсменів. При цьому відзначено зміни в організаційній структурі, зокрема, активну роль починають відігравати нові структури, як-от громадські об'єднання фізкультурно-спортивної спрямованості. Це свідчить про зростання значення низових ініціатив у формуванні стійкості системи.

Водночас, відсутність прогресу в розвитку спортивного орієнтування на базі шкіл вищої спортивної майстерності (ШВСМ) та центрів олімпійської підготовки (ЦОП) підтверджує статус дисципліни як неолімпійської. Це потребує розробки спеціалізованих механізмів підтримки, наприклад:

- Створення спеціальних фондів або програм цільового фінансування для неолімпійських видів спорту;
- Інтеграція спортивного орієнтування до освітніх програм вищих навчальних закладів.
- Проведення регулярних національних та міжнародних змагань, що не входять до олімпійського циклу.

Гендерна структура спортсменів і тренерів також характеризується стабільністю. Після початкового скорочення активності кількості жінок, залучених до занять і тренерської діяльності, відновилися до попереднього

рівня. Це свідчить про їхню важливу роль у підтримці системи спорту та відданість своїй діяльності.

Отже, попри кризові умови, спортивне орієнтування в Україні демонструє потенціал для відновлення та подальшого розвитку. Цей процес реалізується завдяки стабільності ключових організаційних осередків, адаптації до нових реалій та активній участі громадських ініціатив.

3.2 Особливості діяльності тренерсько-викладацького складу зі спортивного орієнтування в комунальному закладі «Височанська дитячо-юнацька спортивна школа Височанської селищної ради Харківського району Харківської області»

Попередній аналіз, здійснений у підрозділі 3.1, дозволив визначити основні тенденції розвитку спортивного орієнтування на всеукраїнському рівні та встановити кількісні показники його забезпечення. Проте для формулювання дієвих організаційно-управлінських рекомендацій необхідно провести більш глибокий аналіз функціонування окремого закладу. У межах дослідження, згідно з завданнями магістерської роботи, емпіричний аналіз спрямований на діяльність комунального закладу «Височанська дитячо-юнацька спортивна школа Височанської селищної ради Харківського району Харківської області», який відіграє ключову роль у підготовці спортсменів Харківського району. Подальший виклад присвячений детальному опису об'єкта дослідження, а також аналізу особливостей діяльності тренерсько-викладацького складу відділення спортивного орієнтування.

Комунальний заклад «Височанська дитячо-юнацька спортивна школа» є багатофункціональним центром фізичного виховання, що інтегрує значну кількість вихованців. Станом на 2024/2025 навчальний рік у закладі займалося 546 вихованців. Навчально-тренувальний процес організовано у 10 відділеннях з різних видів спорту.

Навчально-тренувальний процес у ДЮСШ забезпечує 17 тренерів-викладачів, серед яких 10 працюють на постійній основі, 7 за сумісництвом.

Розподіл тренерів по відділеннях виглядає наступним чином:

- Футбол – 4 тренери;
- Бокс – 2 тренери;
- Боротьба греко-римська – 2 тренери;
- Волейбол – 2 тренери;
- Спортивна аеробіка – 2 тренери;
- Карате – 1 тренер;
- Кікбоксинг – 1 тренер;
- Спортивна акробатика – 1 тренер;
- Шахи – 1 тренер;
- Спортивне орієнтування – 1 тренер.

Аналіз складу тренерів показує, що секція спортивного орієнтування працює за умов мінімального забезпечення кадрами, маючи у своєму розпорядженні лише одного тренера-викладача. Така ситуація вказує на значне функціональне та організаційне навантаження на спеціаліста та висуває особливі вимоги до організаційно-управлінської підтримки цього виду спорту з боку адміністрації.

Аналіз фінансово-господарської діяльності ДЮСШ за 2024/2025 навчальний рік показує наступні ключові показники, що безпосередньо впливають на організацію тренувального процесу:

1. Загальне фінансування: на розвиток та навчально тренувальну роботу передбачалося 359 890 грн, з яких використано 334 038 грн.
2. Спортивно-масові заходи: на проведення 62 таких заходів протягом року було заплановано 120 000 грн, використано 97 775 грн.
3. Закупівля інвентарю та форми: для цих потреб виділили 187 890 грн, фактично витрачено 184 263 грн. Закупівлі включали м'ячі, еспандери та спортивний одяг (футболки).

Попри високі показники фінансування та використання коштів, відсутність у звіті конкретних згадок про спеціалізоване спорядження для спортивного орієнтування, такого як компаси, картографічний матеріал, призми, електронні чипи системи SportIdent чи аналогічне оснащення, є важливим сигналом. Це може свідчити про можливі проблеми з матеріально-технічним забезпеченням саме цього напрямку, що безпосередньо впливає на якість тренувального процесу і потребує детального аналізу.

Спортивне орієнтування у Височанській ДЮСШ спрямоване на підготовку спортсменів, які активно беруть участь у змаганнях районного та обласного рівнів. Деякі ж вихованці досягають успіхів, що дозволяють їм виступати на Всеукраїнських змаганнях зі спортивного орієнтування.

За результатами проведеного опитування тренерсько-викладацького складу, які здійснюють тренувальні заняття, можна зазначити, що частка відвідуваності занять зі спортивного орієнтування все ще залишається порівняно низькою. Половина опитаних (50%) відзначила, що навчально-тренувальні заняття регулярно відвідує лише 30-40% вихованців, ще 33,3% респондентів оцінили цей показник у межах 10-20%. Лише 11,1% тренерів вказали на відвідуваність у діапазоні 50-60%, а 5,6% - 70-80%. Варіантів із повною відвідуваністю (90-100%) не зафіксовано. Отже, можемо сказати, що у відділенні спостерігається певна проблема із залученням та стабільністю контингенту вихованців (рис. 3.5).

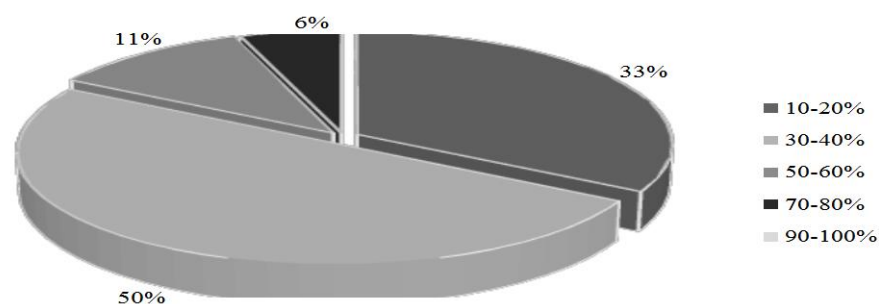

Рис. 3.5. Рівень відвідуваності навчально-тренувальних занять зі спортивного орієнтування.

Це, у свою чергу, може бути обумовлено недостатньою популяризацією спортивного орієнтування, конкуренцією з іншими видами спорту або відсутністю належної мотивації серед дітей до систематичних тренувань

На питання «Якою мірою навчально-тренувальний процес забезпечено спортивним інвентарем?» ми бачимо, що рівень забезпеченості навчально-тренувального процесу спортивним інвентарем у відділенні спортивного орієнтування, на думку респондентів, оцінюється переважно як середній. Так, 33,3% опитаних визначили забезпечення інвентарем на рівні 70-80%, 27,8% - на рівні 50-60%, ще 27,8% - 30-40%, а 11,1% респондентів оцінили цей показник лише в межах 10-20%. Відповідей, що свідчили б про повне (90-100%) забезпечення, не зафіксовано (рис. 3.6).

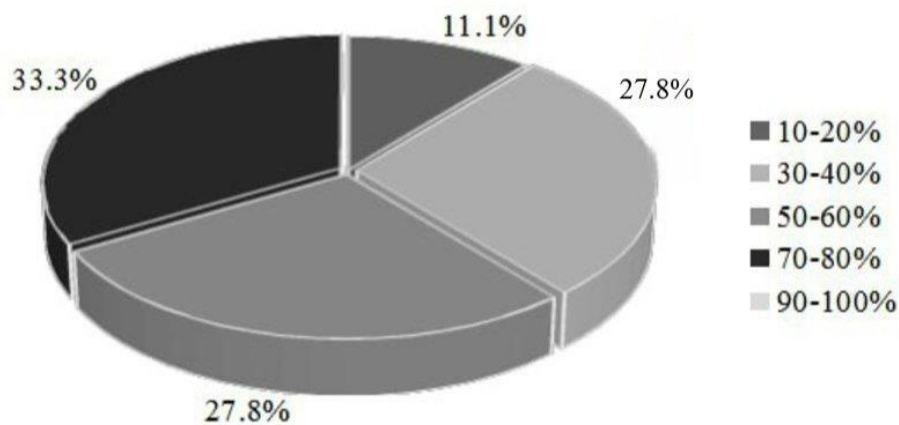

Рис 3.6. Рівень забезпеченості навчально-тренувального процесу спортивного орієнтування спортивним інвентарем.

Отримані дані свідчать, що матеріально-технічна база секції потребує оновлення, особливо у частині спеціалізованого обладнання, необхідного для якісного проведення занять зі спортивного орієнтування. Йдеться, зокрема, про дефіцит сучасних компасів, картографічних матеріалів, електронних чипів та іншого інвентарю, який є критично важливим для ефективного навчально-тренувального процесу.

Як зазначає О.В. Андрєєва (2014) вивчення сильних сторін спортивного закладу є важливою частиною оцінки його конкурентоспроможності та можливостей подальшого розвитку. За її словами, саме сполучення кадрового потенціалу, позитивного іміджу й ефективної комунікації закладає основу успішного функціонування спортивних організацій. У цьому контексті важливо визначити, які чинники тренерсько-викладацький склад ДЮСШ визначає найвищими перевагами у діяльності секції спортивного орієнтування.

Нами було визначено, що серед найбільш виражених сильних сторін діяльності секції респонденти зазначили: високий рівень професійної підготовки тренерсько-викладацького колективу – 83,3%; позитивний образ секції в регіоні або серед спортсменів – 66,7%; частота проведення спортивно-масових заходів – 61,1%, активне просування спортивного орієнтування через ЗМІ, соціальні мережі та різноманітні події – 50% і зручне розміщення місць для тренувань – також 50%.

Водночас такі чинники, як наявність високоякісного інвентарю та картографічного матеріалу відзначили лише 27,8% опитуваних та достатнє фінансове забезпечення – 22,2%, отримали найнижчі оцінки.

Таким чином, ми можемо стверджувати, що ключовим потенціалом розвитку секції спортивного орієнтування у Височанській ДЮСШ є кваліфіковані кадри, позитивний імідж секції в регіоні або серед спортсменів та активна участь у проведенні спортивно-масових заходах (рис 3.7).

Рис 3.7. Сильні сторони секції спортивного орієнтування.

Поряд із виявленими сильними сторонами, з метою повного уявлення про стан розвитку секції спортивного орієнтування доцільно проаналізувати й фактори, які обмежують її ефективність. Визначення слабких сторін є важливим компонентом управлінського аналізу, адже, згідно з твердженням Т.Ю. Круцевич (2018), саме поєднання внутрішніх і зовнішніх детермінант дозволяє оцінити реальні можливості закладу й визначити напрямки стратегічного вдосконалення.

Результати опитування вказують, що серед головних недоліків роботи секції респонденти в першу чергу називають зростання конкуренції зі сторони інших видів спорту (66,7%), що призводить до скорочення кількості зацікавлених вихованців. Другою за значущістю проблемою є недостатня підтримка з боку місцевих органів влади (61,1%), що ускладнює вирішення фінансових і матеріально-технічних питань. Важливим зовнішнім дестабілізуючим фактором залишаються ракетна небезпека і військові ризики (50%), які безпосередньо впливають на можливість проведення тренувань і змагань. Додатковими труднощами є обмежена кількість постійних

вихованців (44,4%) та міграція населення (44,4%), що також знижують стабільність контингенту.

Певний вплив на ефективність роботи секції мають також недостатній рівень розвитку матеріально-технічної бази (27,8%), низька мотивація фахівців (22,2%) та обмежена підтримка з боку федерації (16,7%). Всі ці фактори взаємопов'язані й відображають як внутрішні проблеми організації, так і зовнішні соціально-економічні умови її функціонування. Таким чином, можна стверджувати, що розвиток секції суттєво гальмується поєднанням зовнішніх факторів (повномасштабне вторгнення, обмежена інституційна підтримка) та внутрішніх питань управління і ресурсного забезпечення, що вимагає комплексного підходу до подальшого вдосконалення діяльності (рис. 3.8).

Рис. 3.8. Слабкі сторони секції спортивного орієнтування.

Одним із суттєвих аспектів діяльності будь-якої дитячо-юнацької спортивної школи є організація і проведення відкритих змагань, які здійснюють низку ключових функцій – популяризаційну, мотиваційну, освітню та громадську. Системне проведення змагань є ефективним інструментом зростання зацікавленості до занять спортом серед дітей та

молоді, а також дієвим засобом відбору талановитих спортсменів для подальшої підготовки до більш вагомих змагань. Крім того, періодичні змагання формують позитивний імідж спортивної організації та зміцнюють її позиції в місцевій спільноті і не тільки.

Переважна частина опитаних (77,8%) вказали, що секція проводить відкриті змагання періодично, кілька разів на рік. Лише 16,7% відповіли, що такі заходи організовуються нечасто, а 5,6% зазначили, що змагання не організовують взагалі. Водночас жоден із респондентів не зазначив проведення змагань щомісяця (рис. 3.9).

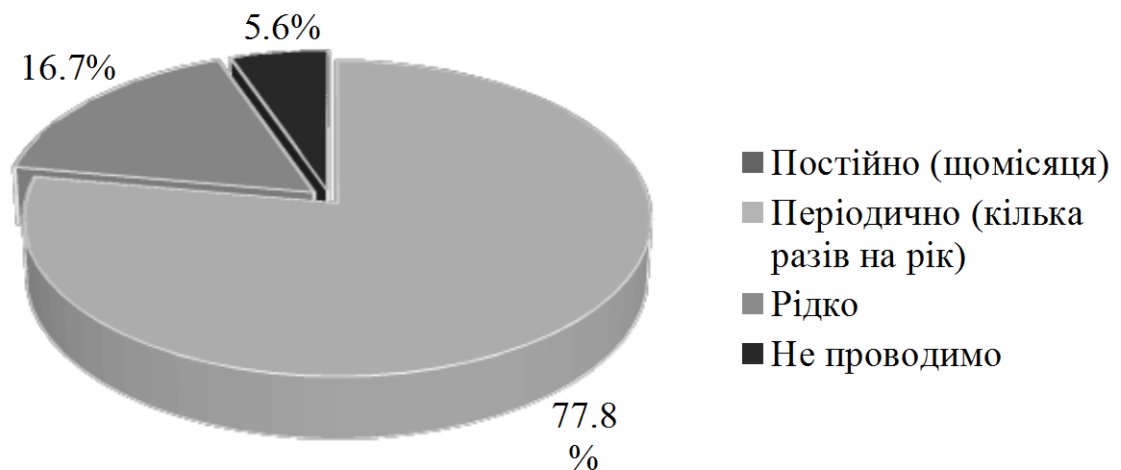

Рис. 3.9. Частота проведення відкритих змагань зі спортивного орієнтування.

Таким чином, можемо стверджувати про наявність системної, проте недостатньо регулярної роботи щодо залучення нових учасників через відкриті заходи.

Слід зазначити, що нерегулярність проведення змагань у сучасних умовах викликає не лише організаційні, а й об'єктивні фактори безпеки. Деякі ділянки лісу Харківського району залишаються потенційно ризиковими через мінування, тому для організації змагань на місцевості необхідно спочатку отримати офіційний дозвіл та здійснити детальну

перевірку маршрутів і ділянок. Ці процедури суттєво ускладнюють планування календаря стартів і вимагають тісної співпраці з органами місцевої влади та службами безпеки. Тому організаторам змагань необхідна ширша підтримка з боку громади та адміністрації закладу задля забезпечення належних і безпечних умов для учасників.

Враховуючи вказані обмеження щодо організації змагань, помітного значення набувають інші форми залучення населення до спортивного орієнтування, переважно інформаційно-просвітницька діяльність. За умов, коли проведення масових змагань потребує додаткових погоджень і перевірок територій, саме популяризація виду спорту стає головним інструментом збереження зацікавленості до нього, залучення нових учасників та формування позитивного імідж секції.

У сучасних умовах просування спортивного орієнтування є одним із ключових напрямів його розвитку. Сьогодні більшість людей активно користується Інтернетом і соціальними мережами, тому саме онлайн-простір стає головним каналом комунікації між спортивними організаціями, учасниками та громадськістю. Соціальні платформи дозволяють швидко розповсюджувати інформацію про заходи, досягнення вихованців, формувати позитивний образ секції та мотивувати новачків до занять.

За результатами анкетування нами було встановлено, що найактивніше для популяризації спортивного орієнтування вживають соціальні мережі, зокрема Instagram (88,9%) та TikTok (50%). Трохи менше використовується Facebook (22,2%) і YouTube (5,6%), що свідчить про орієнтацію на молодіжну аудиторію та застосування візуального матеріалу як головного засобу взаємодії.

Серед офлайн-інструментів просування респонденти відзначили вуличні заходи (33,3%) до яких можна віднести майстер-класи на відкритому повітрі, під час яких тренери демонструють, як користуватися компасом, орієнтуватися за картою та визначати місцезнаходження на місцевості, а також вуличні квести чи міські орієнтування, де учасники шукають

контрольні пункти в межах населеного пункту. Такі заходи мають відкритий характер і сприяють залученню широкої аудиторії до занять спортивним орієнтуванням.

Щодо шкільних презентацій (27,8%), то вони сприяють налагодженню безпосереднього контакту з дітьми та їхніми батьками, підвищують обізнаність про діяльність секції та формують довіру до тренерсько-викладацького складу (рис. 3.10).

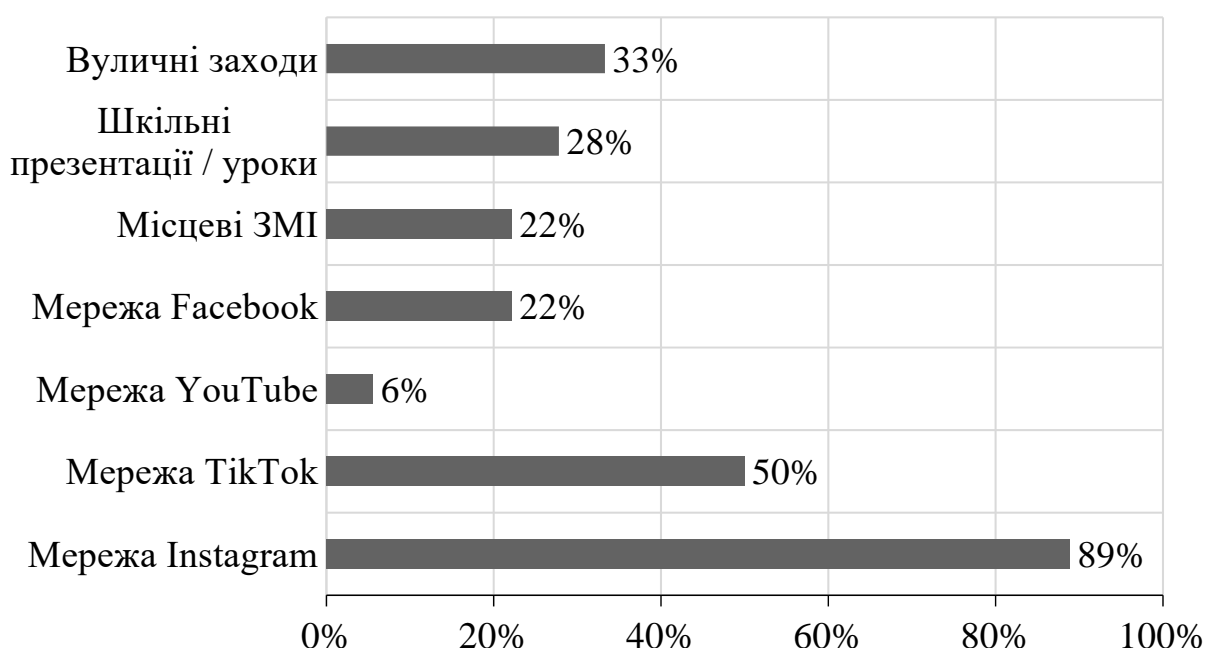

Рис. 3.10. Інструменти популяризації спортивного орієнтування.

Ключова увага у процесі популяризації спортивного орієнтування сконцентрована на цифрових засобах комунікації, проте доцільно активніше комбінувати їх з офлайн-інструментами. Поєднання інформаційної діяльності в Інтернеті з проведенням публічних спортивно-масових заходів і співпрацею зі школами сприятиме залученню ширшої аудиторії, підвищенню впізнаваності секції та зміцненню її зв'язку з місцевою громадою.

Подальший розвиток секції спортивного орієнтування безпосередньо залежить від визначення ключових напрямів діяльності, які потребують першочергової уваги. Це надає можливість не тільки ефективно планувати

роботу, а й спрямовувати існуючі ресурси у ті сфери, що забезпечують найбільший результат.

За результатами анкетування нами було виявлено, що опитувані переважно вважають за необхідне підтримувати поширення спортивного орієнтування серед дорослого населення та сімей (72,2%). Такий підхід дозволяє створити сприятливе середовище для занять спортом, мотивує батьків до спільних заходів і сприяє формуванню сімейних спортивних традицій.

На другому місці за значущістю виявився напрям розвитку дитячо-юнацького спорту (61,1%), який забезпечує безперервне поновлення контингенту вихованців і закладає основу для підготовки спортсменів більш високого рівня. Третім за пріоритетністю визначено підготовку тренерів (50%), що свідчить про свідому потребу у підвищенні кваліфікації та професійному розвитку фахівців.

Трохи менше респондентів наголосили на важливості організації змагань регіонального рівня (33,3%) та співпраці з міжнародними організаціями (44,4%), тоді як розробка нових карт отримала найнижчу оцінку в 16,7% (рис. 3.11).

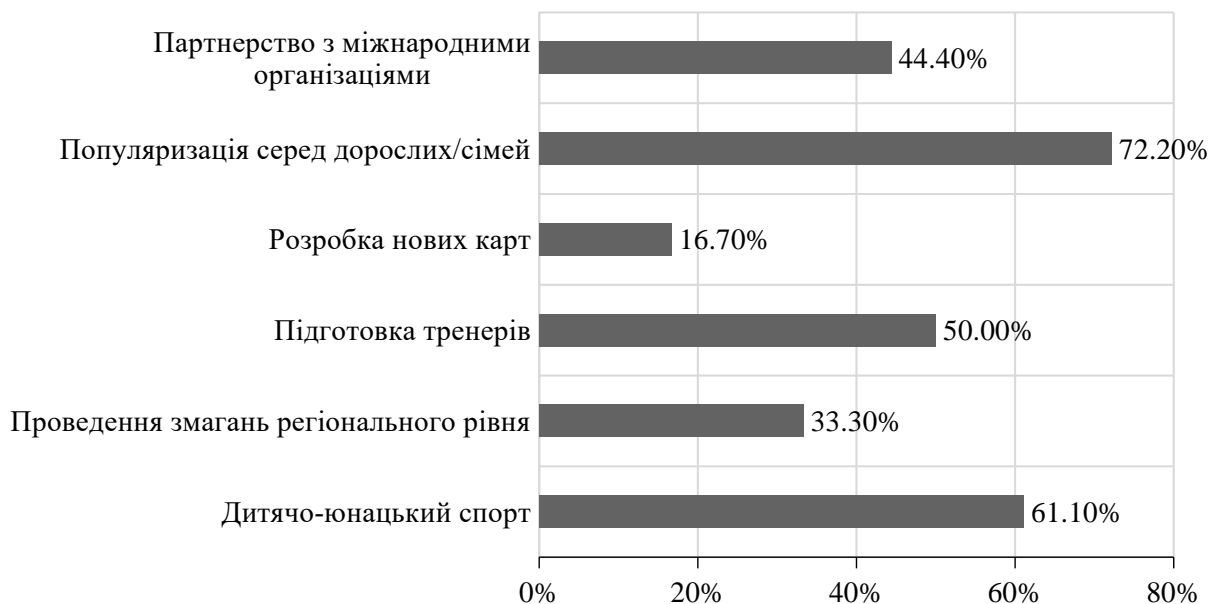

Рис. 3.11. Напрями розвитку спортивного орієнтування, які потребують першочергової уваги.

Водночас варто підкреслити, що створення нових карт є одним із основних аспектів розвитку спортивного орієнтування, адже саме картографічний матеріал становить основу навчально-тренувального процесу. Якість та актуальність карт напряму впливають на результативність підготовки спортсменів та безпечність проведення змагань. Оновлення карт дозволяє урізноманітнювати маршрути, враховувати зміни місцевості та забезпечувати вищий рівень підготовки вихованців. Тому, хоча й оцінка цього напрямку найнижча, він залишається стратегічно важливим для підвищення якості роботи секції.

Загалом дані опитування свідчать, що тренерсько-викладацька команда зосереджується на розвитку людського й комунікативного потенціалу секції – привертання нових учасників, підвищення професійної кваліфікації спеціалістів і розширення соціальної підтримки. Такий підхід стратегічно обґрунтований, оскільки саме популяризація та підготовка кадрів формують фундамент для стійкого розвитку спортивного орієнтування на місцевому рівні.

Фінансове забезпечення є одним із ключових факторів результативності роботи будь-якої спортивної установи, адже саме від обсягу фінансування залежить можливість купівлі інвентарю, оновлення матеріальної бази, заробітна плата тренерів і проведення змагань. За сучасних умов обмежених ресурсів питання фінансової підтримки дитячо-юнацьких спортивних шкіл набуває особливої актуальності, оскільки без належного фінансування розвиток навіть найперспективніших напрямків стає ускладненим.

Дані опитування виявили, що головною проблемою у сфері фінансового забезпечення 50% респондентів вважають нестачу коштів на оплату праці тренерів. Така ситуація знижує мотивацію спеціалістів і призводить до кадрової нестабільності. Другою за значущістю проблемою виявилася незадовільна або нерегулярна державна підтримка (33,3%), що безпосередньо впливає на стабільність роботи секції. Також 27,8%

опитуваних відзначили залежність від внесків батьків чи спортсменів як додаткове джерело фінансування, що призводить до соціальної нерівності у доступі до занять.

Менш поширеними, проте не менш важливими проблемами залишаються труднощі у залученні спонсорських коштів (16,7%) та недостатність фінансування для оновлення спортивного інвентарю (11,1%). Обмежені фінансові ресурси ускладнюють придбання сучасного інвентарю та обладнання, необхідного для ефективних тренувань (рис. 3.12).

Рис. 3.12. Проблеми фінансового забезпечення секції спортивного орієнтування.

Отже, отримані нами результати свідчать про те, що фінансово-економічна діяльність секції спортивного орієнтування перебуває у стані обмежених можливостей. Основними стримувальними факторами є низька зарплатня тренерів, брак стабільного фінансування з боку держави та неповна підтримка з боку місцевих органів влади. Для гарантування стійкого розвитку секції доцільно впровадити заходи щодо диверсифікації джерел фінансування – зокрема, більш активно залучати грантові програм, місцеві ініціативи, партнерські проекти з бізнесом та освітніми установами.

Суттєвим аспектом розвитку будь-якого виду спорту є дієва взаємодія між місцевими спортивними структурами та профільними федераціями. Саме вони здійснюють функції координації, методичної підтримки, підготовки кадрів і гарантування участі спортсменів у змаганнях різноманітних рівнів. Для секції спортивного орієнтування така підтримка має особливе значення, оскільки цей вид спорту вимагає спеціалізованого спорядження, картографічних матеріалів і постійного змагального процесу.

За результатами анкетування нами виявлено, що переважна частина респондентів оцінила рівень співпраці з Федерацією спортивного орієнтування України як частково задовільний: 50% опитуваних зазначили, що задоволені лише частково, мають певні зауваження або очікують більшої активності з боку федерації. Ще 22,2% опитуваних зазначили, що скоріше не задоволені, а 16,7% -абсолютно не задоволені. Лише 11,1% тренерів висловили відносну задоволеність співпрацею, тоді як повної підтримки (варіант відповіді «абсолютно задоволений») не відзначив жоден з опитуваних (рис. 3.13.).

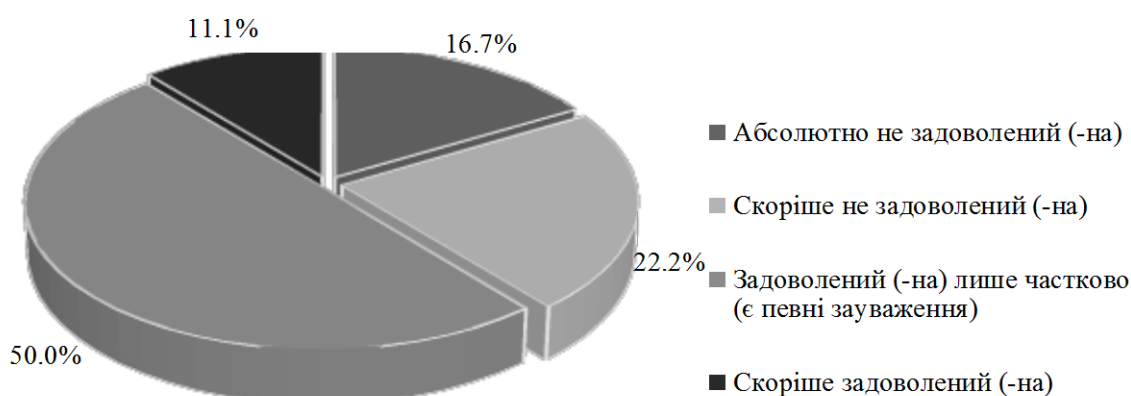

Рис. 3.13. Рівень задоволеності підтримкою Федерації спортивного орієнтування України та регіональної федерації.

Зазначені результати вказують на певний розрив між потребами місцевих секцій і фактичною підтримкою від федерацій. Така ситуація може виникнути через обмежені ресурси самоорганізації, а також через незадовільний рівень комунікації на регіональному рівні. Нестача системної взаємодії ускладнює розв'язання питань матеріально-технічного забезпечення, участі в змаганнях, професійного розвитку і вдосконалення тренерів тощо.

Для покращення ситуації доцільно зміцнити співпрацю між федераціями та дитячо-юнацькими спортивними школами шляхом організації спільних семінарів, навчальних зборів (зустрічей), методичних консультацій і грантових програм. Такий підхід дозволить підвищити якість підготовки спортсменів, зміцнити адміністративні зв'язки й сприятиме формуванню єдиного освітньо-тренувального простору в галузі спортивного орієнтування.

Однією з найгостріших проблем, виявлених нами у процесі дослідження, є дефіцит кваліфікованих тренерських кадрів саме у сфері спортивного орієнтування. Від професійного рівня тренерів залежить якість навчально-тренувального процесу, мотивація вихованців і загальний розвиток виду спорту. Тому виявлення причин кадрового дефіциту є важливим кроком для розроблення ефективних управлінських рішень.

Отримані нами відповіді від респондентів показали, що головною причиною нестачі кадрів вважають низький рівень оплати зарплатні тренерів (61,1%). Такий стан речей зменшує привабливість професії та зазвичай призводить до переміщення спеціалістів у високоприбуткові сфери діяльності. На другому місці опинився фактор відтоку досвідченого персоналу у більш вигідні галузі або за кордон (44,4%), що є результатом загальної соціально-економічної ситуації та обмежених перспектив професійного розвитку у спортивній сфері.

Чинником який ми також не можемо залишити без уваги є недостатньо дієва система підготовки та сертифікації тренерів (22,2%), яка не завжди відповідає сучасним вимогам розвитку виду спорту, це стосується не тільки спортивного орієнтування. У певній мірі нестача персоналу посилює високе навантаження на тренерів (5,6%), що, як кінцевий результат, викликає професійне вигорання, а також апатію молоді до тренерської роботи (5,6%), через що зменшується потік нових фахівців у галузь (рис. 3.14.).

Рис. 3.14. Причини дефіциту кваліфікованих тренерських кадрів у спортивному орієнтуванні.

Таким чином, дефіцит кваліфікованих кадрів має багатогранний характер і обумовлений як економічними факторами (низька заробітна плата, нестача стабільного фінансового забезпечення), так і організаційними (недостатня система підготовки, брак мотиваційних засобів для молодих фахівців). Для подолання цієї проблеми доцільно запроваджувати програми підвищення кваліфікації, розширювати взаємодію з профільними закладами вищої освіти та створювати стимули для залучення молодих фахівців у сферу спортивного орієнтування.

Проведене нами анкетування тренерсько-викладацького колективу дозволило комплексно проаналізувати стан та особливості функціонування відділення спортивного орієнтування у комунальному закладі «Височанська дитячо-юнацька спортивна школа Височанської селищної ради Харківського району Харківської області». Отримані результати підтвердили наявність як позитивних тенденцій, так і певних проблемних аспектів, що потребують управлінського вдосконалення.

До основних сильних сторін діяльності секції віднесено високий рівень кваліфікації тренерів, позитивний імідж секції у регіоні, активну участь у спортивно-масових заходах і використання сучасних цифрових засобів популяризації. Ці чинники створюють високий людський та комунікаційний потенціал, який закладає основу для подальшого розвитку.

Водночас анкетування виявило низку слабких сторін і проблем, серед яких – обмежене фінансування, недостатня підтримка з боку місцевих органів влади, нерегулярність проведення змагань, низька відвідуваність занять та дефіцит кваліфікованих кадрів. Помітна частина цих проблем має зовнішній характер і пов'язана з безпековими обмеженнями (зокрема, мінування територій для тренувань) та загальною соціально-економічною обстановкою в регіоні.

У цілому результати анкетування вказують, що відділення спортивного орієнтування має стабільний потенціал розвитку за умови активізації управлінських заходів, спрямованих на підвищення мотивації тренерів, удосконалення матеріально-технічного забезпечення, розширення партнерських зв'язків і посилення співпраці з федераціями. Реалізація цих напрямків дозволить підвищити ефективність роботи секції, забезпечити стабільне залучення вихованців і сприятиме розвитку спортивного орієнтування в Харківському районі.

3.3. Аналіз ступеня впливу чинників зовнішнього і внутрішнього фактору на діяльність комунального закладу «Височанська дитячо-

юнацька спортивна школа Височанської селищної ради Харківського району Харківської області»

Відповідно до результатів опитування тренерсько-викладацького колективу проведено SWOT-аналіз функціонування секції зі спортивного орієнтування у Височанській дитячо-юнацькій спортивній школі, який дав змогу окреслити його переваги та недоліки, а також зовнішні можливості та ризики для розвитку.

Таблиця 3.3

**Матриця SWOT-аналізу діяльності комунального закладу
«Височанська дитячо-юнацька спортивна школа Височанської селищної
ради Харківського району Харківської області»**

	Сильні сторони	Слабкі сторони
Внутрішнє середовище	<ul style="list-style-type: none"> • Високий рівень кваліфікації тренерсько-викладацького складу • Позитивний імідж секції в регіоні або серед спортсменів • Достатня кількість проведення спортивно-масових заходів • Зручне розташування місць для тренувань • Активна популяризація спортивного орієнтування через ЗМІ та соціальні мережі. 	<ul style="list-style-type: none"> • Обмежена кількість постійних вихованців • Недостатньо розвинена матеріально-технічна база • Висока плинність тренерського складу • Низька мотивація фахівців • Обмежене фінансове забезпечення діяльності секції
	Можливості	Загрози
Зовнішнє середовище	<ul style="list-style-type: none"> • Підвищення зацікавленості громадськості у масових спортивних заходах • Потенціал розвитку партнерства з міжнародними організаціями, освітніми структурами, місцевим бізнесом 	<ul style="list-style-type: none"> • Зростання конкуренції з боку інших видів спорту та нових спортивних клубів • Слабка підтримка з боку місцевої влади та федерацій спортивного орієнтування • Міграція населення • Ракетна небезпека та погіршення умов для

		проведення масових заходів • Економічна нестабільність, що впливає на фінансування спорту
--	--	--

Здійснений SWOT-аналіз дав змогу комплексно оцінити внутрішні та зовнішні чинники, що впливають на діяльність секції зі спортивного орієнтування. Наявні дані вказують на те, що хоча секція й має фахівців високої кваліфікації, має сприятливий імідж і активно себе пропагує, вона все ж таки стикається перед низкою об'єктивних проблем. До ключових можна віднести, у першу чергу, брак фінансових надходжень, застаріле або недостатнє матеріально-технічне забезпечення, недостатній рівень підтримки з боку керівних та спортивних організацій, окрім того, відчувається тиск зовнішніх чинників (конкуренція, відтік людей за кордон, загроза ракетних ударів). З урахуванням викладеного, основні стратегічні напрямки для майбутнього розвитку секції визначено такі:

1. Підвищення рівня матеріально-технічної бази:

1. Оновлення та модернізація інвентарю, картографічних матеріалів та технічних засобів.

2. Забезпечення додаткового фінансування шляхом залучення спонсорів, отримання грантових коштів та налагодження зв'язків з місцевим бізнесом.

2. Покращення кадрового потенціалу:

1. Вдосконалення системи навчання та підготовки тренерів, відвідування різноманітних курсів для підвищення кваліфікації.

2. Запровадження мотиваційних програм аби скоротити відтік працівників (наприклад, забезпечення бонусів (преміювання), відзначення досягнень на публіці, долучення фахівців до проектної діяльності).

3. Активізація популяризаційної діяльності:

1. Збільшення охоплення секції у соціальних мережах (зокрема, Instagram, TikTok, Facebook).

2. Організація відкритих тренувань, презентацій секції у школах та масштабних спортивних заходів із метою залучення нових учасників.

3. Створення позитивного іміджу секції як сучасного, доступного та сімейного виду спорту.

4. Розширення партнерської бази:

1. Взаємодія з навчальними та спортивними закладами, місцевими громадами та міжнародними установами.

2. Долучення до обласних та всеукраїнських ініціатив спрямованих на розвиток спортивного орієнтування.

5. Удосконалення системи управління:

1. Налагодження продуктивної співпраці з Федерацією спортивного орієнтування України та регіональною федерацією.

2. Створення локальних програм розвитку секції, сфокусованих на конкретні запити певної території.

6. Адаптація роботи секції до зовнішніх викликів:

1. Розробка безпечних форматів проведення змагань в умовах військового часу.

2. Впровадження цифрових засобів для дистанційних тренувань та координування орієнтувальників через мережу.

Ефективність запропонованої стратегії та матриці SWOT-аналізу перевірялася за допомогою методу експертного оцінювання. До складу експертної групи увійшли фахівці-практики у сфері фізичної культури і спорту, а також наукові співробітники, загальна кількість яких склала 20 осіб. Експертами проводилося оцінювання трьох груп показників, що характеризують очікуваний ефект від запровадження стратегії та матриці SWOT-аналізу. Отримані результати засвідчили наявність позитивних змін після реалізації стратегії та матриці SWOT-аналізу, а також підвищення рівня конкурентоспроможності (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Результати експертної оцінки ефективності від реалізації стратегії та матриці SWOT-аналізу діяльності комунального закладу «Височанська дитячо-юнацька спортивна школа Височанської селищної ради Харківського району Харківської області» (n=30)

№ з/п	Показники, що оцінувались	Оцінка науковців (n=15)		Оцінка фахівців (n=15)	
		Місце	Кількість балів	Місце	Кількість балів
<i>Показники очікуваного економічного ефекту</i>					
1.	Додаткові джерела фінансування - залучення спонсорів, грантів, партнерських внесків	3	45	4	38
2.	Дохід від організації змагань - проведення комерційних стартів, турнірів	1	72	1	69
3.	Продаж спортивного інвентарю та атрибутики - реалізація карт, компасів, брендкованої продукції	2	60	3	45
4.	Зростання кількості платних послуг - збільшення обсягу платних тренувань, майстер-класів, індивідуальних занять	4	38	5	15
5.	Зниження собівартості тренувального процесу - ефективніше використання ресурсів	5	19	2	60
<i>Показники очікуваного ефекту організаційно-управлінської діяльності</i>					
1.	Приріст кількості спортсменів - збільшення контингенту	2	59	3	46
2.	Покращення менеджменту спортивної школи	3	45	4	39
3.	Розвиток інфраструктури - облаштування нових тренувальних зон	1	70	2	60
4.	Рейтинг секції - позиція у регіональних/національних рейтингах	5	20	1	72
5.	Створення робочих місць - додаткові ставки тренерів, адміністраторів	4	39	5	18
<i>Показники очікуваного соціального ефекту</i>					
1.	Охоплення цільової аудиторії - кількість потенційних учасників, що	2	58	3	44

	дізналися про секцію				
2.	Охоплення дітей з різних соціальних груп	1	73	2	59
3.	Онлайн-присутність - охоплення в соціальних мережах	4	40	4	40
4.	Впізнаваність бренду - обізнаність про секцію у регіоні	3	49	1	74
5.	Партнерські зв'язки - кількість укладених угод з організаціями	5	20	5	16

У групі очікуваного економічного ефекту обидві експертні підгрупи одноголосно визначили першим за вагомістю показник «Дохід від організації змагань - проведення комерційних стартів, турнірів», який отримав найвищі бали як у науковців, так і у фахівців. На другому місці оцінки експертів дещо різняться: науковців віддали другу позицію показнику «Продаж спортивного інвентарю та атрибутики - реалізація карт, компасів, брендкованої продукції», що може свідчити про їхню увагу до можливостей розширення комерційної діяльності закладу; натомість фахівців поставили на друге місце показник «Зниження собівартості тренувального процесу - ефективніше використання ресурсів», розглядаючи оптимізацію витрат як найбільш актуальний напрям економії ресурсів у діяльності ДЮСШ.

У групі очікуваного ефекту організаційно-управлінської діяльності науковці одноголосно визначили першим за вагомістю показник ««Розвиток інфраструктури – облаштування нових тренувальних зон», підкреслюючи значущість облаштування сучасного простору для тренувального процесу та умов для розвитку майстерності спортсменів. Друге місце вони віддали показнику «Приріст кількості спортсменів – збільшення контингенту», зосереджуючись на стратегічному розвитку секції та притягненні більшої кількості учасників до тренувань. Фахівці ж першими поставили показник «Рейтинг секції – позиція у регіональних/національних рейтингах», що демонструє їхній практичний підхід до посилення конкурентоспроможності

та впізнаваності дитячо-юнацької спортивної школи. На друге місце вони віднесли «Розвиток інфраструктури», зосереджуючи увагу на створенні відповідних умов для тренувань та підготовки спортсменів.

У групі очікуваного соціального ефекту науковці одноголосно ухвалили, що перше місце має належати «Охопленню дітей з різних соціальних груп», акцентуючи увагу на соціальній значущості для забезпечення доступу до занять спортом широкого кола дітей. Друге місце посів показник «Охоплення цільової аудиторії – кількість потенційних учасників, що дізналися про секцію», що свідчить про увагу науковців до популяризації секції спортивного орієнтування та інформування потенційних учасників про її діяльність. Натомість фахівці перше місце віддали показнику «Впізнаваність бренду – обізнаність про секцію у регіоні», наголошуючи на практичному аспекті залучення спільноти та формуванні позитивного іміджу секції. На друге місце вони поставили «Охоплення дітей з різних соціальних груп», що підкреслює соціальну орієнтованість діяльності закладу.

Рівень узгодженості думок експертів у кожній групі виявився досить високим, що підтверджує достовірність проведеної експертизи. У групі показників економічного ефекту коефіцієнт конкордації серед науковців становив $W = 0,71$, а серед фахівців – $W = 0,72$. Для групи показників організаційно-управлінського ефекту ці значення склали $W = 0,85$ у науковців і $W = 0,72$ у фахівців. У групі показників соціального ефекту коефіцієнт конкордації серед науковців дорівнював $W = 0,72$, тоді як серед фахівців – $W = 0,73$. У всіх випадках коефіцієнт конкордації демонструє високу узгодженість поглядів експертів. Таким чином, розроблені стратегії та матриці SWOT-аналізу діяльності комунального закладу «Височанська дитячо-юнацька спортивна школа Височанської селищної ради Харківського району Харківської області» мають значний очікуваний ефект за основними напрямками діяльності та можуть бути впроваджені в життя.

Висновки до 3 розділу

У третьому розділі нами було здійснено комплексне обґрунтування стратегії розвитку секції зі спортивного орієнтування комунального закладу «Височанська дитячо-юнацька спортивна школа Височанської селищної ради Харківського району Харківської області» та проведено оцінювання її ефективності з урахуванням внутрішніх і зовнішніх чинників.

Розроблена програма розвитку, що націлена на поліпшення матеріально-технічної бази, зміцнення кадрового потенціалу, розширення популяризаційної роботи та модернізацію управлінських процесів, дала змогу визначити головні напрями підвищення ефективності діяльності секції спортивного орієнтування в умовах сучасних викликів, що пов'язані з воєнним станом і не тільки. Оцінка зовнішнього та внутрішнього середовищ за допомогою SWOT-аналізу виявила дійсні можливості для розвитку, водночас підкресливши наявні загрози, що стосуються дефіциту фінансування, кадрових проблем, конкурентного тиску та воєнною ситуацією в області.

Здійснена нами експертна оцінка підтвердила важливість запропонованих стратегічних напрямів та засвідчила високу узгодженість думок науковців та фахівців щодо очікуваних економічних, організаційно-управлінських та соціальних наслідків. Найбільш суттєвими експерти визначили такі результати, як підвищення доходів від проведення змагань, розвиток інфраструктури, збільшення контингенту спортсменів, зростання впізнаваності секції та охоплення дітей з різних соціальних груп. Високі значення коефіцієнтів конкордації у всіх трьох групах показників засвідчили достовірність та сталість отриманих оцінок.

Загалом проведений аналіз доводить, що запровадження запропонованої стратегії розвитку та матриці SWOT-аналізу є виправданим і може забезпечити значне підвищення конкурентоспроможності секції спортивного орієнтування, розширення її соціальної ролі, покращення організаційної діяльності та сталий розвиток у довготривалій перспективі.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі нами було виконано комплексне дослідження організаційно-управлінських, кадрових, соціальних та ресурсних аспектів розвитку спортивного орієнтування в Україні та на місцевому рівні – у функціонуванні комунального закладу «Височанська дитячо-юнацька спортивна школа Височанської селищної ради Харківського району Харківської області». На основі теоретичного аналізу, вивчення офіційної статистики, опитування тренерсько-викладацького колективу та експертної оцінки ефективності запропонованих стратегічних рішень було сформовано науково обґрунтовану модель стратегічного розвитку секції спортивного орієнтування в умовах сучасних викликів.

У першому розділі дослідження ми з науковим керівником висвітлили основні дисципліни спортивного орієнтування, специфіку та призначення спорядження, що використовується орієнтувальниками, а також проаналізували вплив занять спортивним орієнтуванням на розвиток фізичних, розумових і психологічних якостей молоді. Окрему увагу приділили особливостям організації та проведення тренувань і змагань, що дозволило всебічно розкрити зміст та структуру підготовки спортсменів у даному виді спорту. Здійснений аналіз дав змогу окреслити теоретичні основи, на яких базується система підготовки орієнтувальників та функціонування спортивних осередків.

Третій розділ присвячено аналізу сучасного стану спортивного орієнтування в Україні на підставі статистичних даних Міністерства молоді та спорту України за 2021-2024 роки. Дослідження виявило, що повномасштабне вторгнення РФ у 2022 році спричинило стрімке зменшення кількості спортсменів, тренерів та установ, які забезпечують функціонування цього виду спорту. Однак, у 2023–2024 роках помітна поступова стабілізація та відновлення кількості спортсменів і тренерського персоналу, що вказує на спроможність системи пристосовуватися до складних обставин. З'ясовано, що головну роль у підтримці розвитку спортивного орієнтування виконують

ДЮСШ та спортивні клуби, а також громадські організації, які все більш активно долучаються до розвитку цього виду спорту.

Також було проведено глибокий системно-функціональний аналіз діяльності відділення спортивного орієнтування Височанської ДЮСШ. На підставі анкетування тренерсько-викладацького колективу було виявлено переваги секції (високий рівень кваліфікації тренерів, позитивний імідж, активна популяризація), а також головні проблеми: низький рівень відвідування занять, обмежене фінансування, недостатня підтримка місцевих органів влади, відсутність регулярності у проведенні змагань, нестача спеціалізованого інвентарю, кадровий дефіцит та вплив воєнної ситуації на спроможність тренувального процесу. SWOT-аналіз допоміг визначити стратегічні пріоритети розвитку секції, серед яких – модернізація матеріально-технічної бази, покращення кадрової політики, активізація взаємодії з громадою, розширення партнерських зв'язків та вдосконалення системи управління.

Експертне оцінювання створеної стратегії розвитку показало високий рівень узгодженості думок фахівців та науковців (коефіцієнт конкордації $W = 0,71-0,85$), а також підтвердило суттєвий потенційний ефект запропонованих рішень. Експерти встановили, що впровадження стратегії сприятиме зростанню економічної, соціальної та організаційної ефективності роботи закладу, зокрема збільшенню прибутковості, покращенню інфраструктури, збільшенню контингенту спортсменів, зростанню впізнаваності секції та розширенню доступу дітей різних соціальних верств до занять спортом.

Загалом результати проведеного нами дослідження підтверджують, що спортивне орієнтування має вагомий потенціал для розвитку як на локальному, так і на національному рівнях. Впровадження запропонованої стратегії дасть змогу підвищити конкурентоспроможність секції спортивного орієнтування Височанської ДЮСШ, оптимізувати її кадрові та матеріальні ресурси, покращити організацію тренувального процесу та забезпечити стабільне збільшення числа вихованців. Практичне значення роботи полягає

в тому, що її результати можуть бути використані для модернізації діяльності закладів спортивного профілю, вдосконалення регіональних планів та програм розвитку неолімпійських дисциплін та застосування ефективних інструментів управління спортивними установами в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення.

ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. Оновити матеріально-технічне забезпечення секції, передусім спеціалізоване спорядження (компаси, карти, електронні чіпи).
2. Залучати додаткове фінансування через гранти, співпрацю з місцевим бізнесом та участь у спортивних проєктах.
3. Підвищувати кваліфікацію тренерів, організовуючи участь у семінарах, курсах підвищення кваліфікації та навчально-тренувальних зборах.
4. Посилити просування спортивного орієнтування у популярних соціальних мережах (Instagram, TikTok, Facebook).
5. Проводити відкриті тренування та шкільні презентації, аби збільшити кількість вихованців та підвищити впізнаваність секції.
6. Розширювати співробітництво з Федерацією спортивного орієнтування України, місцевими школами та іншими спортивними секціями.
7. Створювати та оновлювати картографічні матеріали, необхідні для проведення тренувань та тренувальних змагань.
8. Удосконалити систему мотивації тренерсько-викладацького складу, запровадивши додаткове фінансове заохочення (преміювання) чи визнання досягнень.
9. Застосовувати цифрові засоби для проведення дистанційних тренувань та детального вивчення маршрутів якими пересуваються вихованці (GPS-трекери, смарт-годинники, фітнес-браслети, мобільні додатки).
10. Працювати над формуванням позитивного іміджу секції через демонстрацію досягнень вихованців та активне інформування громади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева О.В. Фізична рекреація різних груп населення: монографія. Київ, 2014. 280 с.
2. Березовський В. Вплив уроків фізичної культури з елементами спортивного орієнтування на показники фізичної підготовленості та соматичного здоров'я учнів старших класів. *Збірник наукових праць «Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах»*. 2016. № 48. С. 264-269.
3. Березовський В. Методика навчання спортивного орієнтування учнів старшої школи в процесі фізичного виховання : автореф. дис. ... на канд. пед. наук : 13.00.02 Київ, 2017. 20 с.
4. Березовський В. Особливості когнітивних функцій учнів старшої школи. *Історичні, теоретико-методичні, медико-біологічні аспекти фізичної культури і спорту : матеріали наук.-практ. конф.* (м. Чернівці, 6-7 квіт. 2016 р.) Чернівці : Чернівецький нац. ун-т., 2016. С. 303-305.
5. Березовський В. Спортивне орієнтування як варіативний компонент програми з фізичної культури для учнів старшої школи. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2015, Вип. 3(1). С. 54-56.
6. Березовський В. Спортивне орієнтування як засіб формування всебічно розвиненої особистості школяра. *Молодь та олімпійський рух : зб. тез доповідей ІХ Міжн. наук. конф., 12-13 жовтня 2016 року*. Київ, 2016. С. 183-185.
7. Березовський В. Теоретичні засади використання засобів спортивного орієнтування в процесі фізичного виховання школярів. *Молодь та олімпійський рух : зб. тез доп. VIII Міжнар. наук. конф. (м. Київ, 10-11 жовт. 2015 р.)*. Київ, 2015. С. 287-289
8. Васильєв О. Електронна відмітка для спортивного орієнтування. *Новітні комп'ютерні технології*. Кривий Ріг, 2017. С. 254-256.

9. Войтович І. Спортивне орієнтування, як оздоровчий вид фізичної активності. Фізична активність і якість життя людини: зб. тез доп. VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (13–14 черв. 2024 р.). Луцьк, 2024. С. 88-89.
10. Галан Я. П., Бойчук Д. Історичні аспекти становлення та розвитку спортивного орієнтування в Україні. Здоров'я нації і вдосконалення фізкультурно-спортивної освіти в Україні : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 2-3 жовт. 2012 р.). Харків : НТУ ХПІ, 2012. С. 87-88.
11. Галан Я. Спортивне орієнтування у фізичному вихованні школярів: монографія. Чернівці : ЧНУ ім. Ю. Федьковича, 2018. 222 с.
12. Гоєнко М. М., Кропивницька Т. А. Лідерство у спортивному орієнтуванні та фактори, що його обумовлюють. Спорт та сучасне суспільство : зб. матеріалів XIV Міжнар. студ. наук. конф. Київ: НУФВСУ, 2021. С. 170-176. URL: <https://surl.li/aveemb>
13. Гончарова Н. М., Бутенко Г. О. Обґрунтування та розроблення рекреаційно-оздоровчої технології на основі засобів оздоровчого туризму та орієнтування для дітей молодшого шкільного віку. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. Харків, 2015. С. 26-32.
14. Дмитрієнко В., Серєда Н. Організаційні аспекти розвитку спортивного орієнтування. *Сучасні погляди молоді на фізичну культуру, спорт та здоров'я людини: зб. тез. III Всеукр. наук. конф., присвяч. Дню науки в Україні (електронне видання)*. Харків: ХДАФК, 2025. С. 190-191.
15. Долгополова Н., Дмитрієнко В. Використання GPS-трекерів та акселерометрів для моніторингу рухової активності у спортивному орієнтуванні. *Проблеми та перспективні напрями розвитку сучасного спорту: актуальні питання теорії та практики: зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. міжнар. дню спорту на благо миру та розвитку (електронне видання)*, 4 квіт. 2025 р. С. 156-158.
16. Доценко О. В. Моделювання процесу навчання підлітків спеціальним умінням та навичкам у спортивному орієнтуванні. *Педагогічні науки: теорія,*

історія, інноваційні технології. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка. 2013. 83 с.

17. Завійська В. М., Наявко І. І. Спортивне орієнтування як засіб підвищення ефективності навчального процесу. *Інновації в управлінні асортиментом, якістю та безпекою товарів і послуг : матеріали V міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 7 груд. 2017 р.* Львів : Растр-7, 2017. С. 299-302.

18. Загородній В. В., Ярославська Л. П. Спортивне орієнтування – історія виникнення та сучасні тенденції розвитку. *Туристичний та готельно-ресторанний бізнес в Україні: проблеми розвитку та регулювання : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Черкаси, 23 – 24 бер. 2017 р.)*. Черкаси, 2017. С. 231-234.

19. Звіт із фізичної культури і спорту за 2021 рік : наказ Міністерства молоді та спорту України від 27.09.2021 р. № 3589. Верховна Рада України. URL: <https://surli.cc/wcocrm>

20. Звіт із фізичної культури і спорту за 2022 рік : наказ Міністерства молоді та спорту України від 27.09.2021 р. № 3589. Верховна Рада України. URL: <https://surl.li/bsvvtl>

21. Звіт із фізичної культури і спорту за 2023 рік : наказ Міністерства молоді та спорту України від 27.09.2021 р. № 3589. Верховна Рада України. URL: <https://surl.lu/ihvtrh>

22. Звіт із фізичної культури і спорту за 2024 рік : наказ Міністерства молоді та спорту України від 27.09.2021 р. № 3589. Верховна Рада України. URL: <https://surl.li/zhcavr>

23. Кирпенко В. М., Піддубний О. Г., Цимбалюк Ж. О. Військово-спортивне орієнтування : навч.-метод. посіб. Харків : ХНУПС, 2018. 84 с.

24. Киш Л.М. Стратегічне управління, як основна частина менеджменту підприємства. *Причорноморські економічні студії*. 2018. №38, ч.1. С.107-114.

25. Коломієць Н. М., Кирпенко В. М., Полтавець А. І., Божко Є. В. Спортивне орієнтування як засіб підготовки військовослужбовців. *Вдосконалення системи фізичної підготовки у Збройних Силах України в*

умовах сьогодення та приведення її до сумісності зі стандартами армій країн-членів НАТО : матеріали Міжнар. наук.-метод. конф., м. Київ, 13-14 груд. 2016 р. Київ : НУОУ, 2016. С. 291-294.

26. Король С. А. Вплив засобів спортивного орієнтування на фізичну підготовленість студентів технічних спеціальностей. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). 2015, Вип. 3 (58). С. 60–64.

27. Король С. А. Особливості техніко-тактичної підготовки підготовки орієнтувальників на початковому етапі в умовах ЗВО. *Інноваційні технології в системі підвищення кваліфікації фахівців фізичного виховання і спорту: тези доп. IV Міжнар. наук. - метод. конф. (13–14 квітня 2017 р.)*. Суми: СумДУ, 2017. С. 99-100.

28. Король С. А., Долгова Н. О. Спортивне орієнтування у фізичному вихованні студентів технічних спеціальностей: теоретико-методичний аспект : монографія. Суми : СумДУ, 2020. 267 с.

29. Король С. А. Удосконалення фізичного виховання студентів технічних спеціальностей засобами спортивного орієнтування : дис. ... канд. наук з фіз. вих. і спорту : 24.00.02 Львів, 2015. 212 с.

30. Король С. А. Засоби спортивного орієнтування у фізичному вихованні студентів ВНЗ. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2013. № 2. С. 241-244.

31. Костюкевич В. М. Теорія і методика спортивної підготовки у запитаннях і відповідях : навч.-метод. посіб. Вінниця : Планер, 2016. 97 с.

32. Костюкевич В. М., Врублевський Є. П., Вознюк Т. В. Теоретико-методичні основи контролю у фізичному вихованні та спорті : монографія. Вінниця : Планер, 2017. 93 с.

33. Косяк В. А., Зігунов В. М. Основи спортивного орієнтування: навч.-метод. реком. Суми : СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2015. 182 с.

34. Круцевич Т., Зайцева М. Інноваційні процеси у сфері підготовки та перепідготовки кадрів з фізичної культури. *Теорія і методика фізичного виховання*. 2015. №4. С. 41-44.
35. Левченко І. Б., Кравченко Л. І. Розробка уроків зі спортивного орієнтування. Київ : ЦТДЮ, 2013. 125 с.
36. Машинський С. Спортивне орієнтування : навч. посіб. Полтава, 2015. 37 с. . URL: <https://surli.cc/vbqoxa>
37. Маясов К. В., Маясов Л., Сапужак І. Я. Аналіз структури підготовки спортсменів-орієнтувальників. Молода спортивна наука України. Актуальні проблеми підготовки спортсменів. Т. III 2017, С. 239-244.
38. Миронов Ю. Б., Блащак І. М. Впровадження інноваційних технологій у систему спортивного туризму. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки*. Львів, 2018. № 55. С. 35-39.
39. Михнюк О. В., Русанівський С. В., Безпалый С. М., Федченко О. С., Крук О. М., Лисик Р. В., Сіваков В. П., Штома В. Д. Спортивне орієнтування як засіб фізичної підготовки курсантів. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15*. 2021. (11(143)). С. 96-99.
40. Мудрик Ж. С., Добринський В. С., Деделюк Н. А. Теорія спорту : метод. реком. Луцьк : СНУ ім. Лесі Українки, 2018. 69 с.
41. Мулик К. В., Шпартіна К. В. Технічна підготовка юних орієнтувальників на етапі початкової спортивної спеціалізації. *Збірник наукових праць Харківської державної академії фізичної культури*. Харків : ХДАФК, 2015. №2. С. 243-246.
42. Носко М.О., Носко Ю.М., Лазаренко М.Г., Жула В.П., Могильний Ф.В., Філоненко О.А. Руховий розвиток школярів різних вікових груп : наукове видання. Чернігів, 2020. 408 с.
43. Одеров А. М., Бабич М. О., Небожук О. Р., Панькевич Я. А., Губа А. В., Шлямар І. Л., Дунець-Лесько А. В. Основи формування військово-прикладних навичок військовслужбовців засобами спортивного

орієнтування. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). 2023, Вип. (8(168)), С. 109-112.

44. Офіційний сайт міжнародної федерації орієнтування IOF URL: <https://orienteering.sport/>

45. Офіційний сайт Федерації спортивного орієнтування України URL: <https://orienteering.org.ua/>

46. Пархоменко В.К. Види змагань зі спортивного орієнтування (бігом, на лижах, на велосипедах, рогейн, трейл-О та інші): методичні матеріали для студентів.: НУБіП України, 2018. 28 с.

47. Пітин М. П. Теоретична підготовка в спорті : монографія. Львів : ЛДУФК, 2015. 53 с.

48. Платонов В. М. Сучасна система спортивного тренування. Київ : Перша друкарня, 2020. 704 с.

49. Полулященко Т. Методика навчання технічним навикам спортивного орієнтування новачків. *Пріоритети розвитку педагогічних та психологічних наук XXI столітті : зб. наук. робіт учасн. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15-16 бер. 2019 р.)*. Одеса, 2019. 97 с.

50. Постельняк О. О. Історія розвитку спортивного орієнтування. *Особистість, суспільство, держава: проблеми минулого і сьогодення: зб. матер. наук.-практ. конф.: у 2 част. Ч. 2 : у 2 томах, м. Суми, 18 квіт. 2014 р.* Суми, 2014. С. 50-53.

51. Правила змагань зі спортивного орієнтування, умовні знаки спортивних карт URL: <https://surl.li/wxyslz>

52. Про затвердження Реєстру визнаних видів спорту в Україні : наказ Міністерства молоді та спорту від 11.03.2015 р. № 639 (станом на 12.08.2024). Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v5021924-24#n3>

53. Про фізичну культуру і спорт : Відомості Верховної Ради України від 24.12.1994 р. № 14 (станом на 06.06.2024). Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-20#n63>
54. Сергієнко Л. П. Теорія та методика дитячого і юнацького спорту : підручник. Київ : Кондор-Видавництво, 2016. С. 64 – 67
55. Слобожанінов А.А. Соціальна адаптація дітей із вадами слуху засобами спортивного тренування. *Молодий вчений*. 2017. № 3.1 (43.1). С. 254-257.
56. Спортивне орієнтування : навч.-метод. посіб. для зд. ступ. вищ. освіти бакал. спец. «Середня освіта» освіт.-проф. прог. «Середня освіта (Фізична культура)» / уклад.: П. Ф. Пиптюк, С. Б. Парій, Ф. Ф. Товстоп'ятко. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2025. 114 с.
57. Усатюк Г. Ф., Войчун О. В. Спортивне орієнтування : метод. реком. Миколаїв : МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2015. 228 с.
58. Федій О. Спортивне орієнтування як різновид активного відпочинку населення. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку харчових виробництв, готельно-ресторанного та туристичного бізнесу : тези доп. Міжнар. наук.-прак. конф., присвяченої 40-річчю заснування факультету ХТГРТБ (м. Полтава, 20–21 листопада 2014 р.)*. Полтава : ПУЕТ, 2015. С. 220-222.
59. Хіменес Х. Р. Удосконалення фізичної підготовки спортсменів на етапі попередньої базової підготовки (на матеріалі спортивного орієнтування) : автореф. дис. ... канд. наук. з фіз. вих. та спорту : 24.00.01 Львів, 2014. 20 с.
60. Чухланцева Н. Застосування інформаційних технологій у галузі фізичної культури і спорту. *Спортивна наука України*. 2016. № 3 (73). С. 21-25.
61. Шип Н. Є. Оцінювання рівня розвитку технічних навичок у спортсменів-орієнтувальників. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. Харків, 2019. № 6. С.129-133.
62. Шип Н. Є. Поліпшення фізичної підготовки студентів засобами спортивного орієнтування. *Сучасні тенденції, спрямовані на збереження*

здоров'я людини зб. тез II наук.-практ. Internet-конф. з міжнар. участю, присвяч. пам'яті проф. О. В. Пешкової (м. Харків, 22–23 квіт. 2021 р.) Харків, 2021. Вип. 2. С. 223–226.

63. Щербаков М. А., Лянной М. О. Основи спортивного орієнтування : навч.-метод. реком. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. 32 с.

64. Batista, M.M., Paludo, A.C., Gula, J.N. et al. Physiological and cognitive demands of orienteering: a systematic review. *Sport Sciences For Health*. 2020. №16. P. 591-600.

65. Eccles D. W. Visual attention in orienteers at different levels of experience / D. W. Ecclesad, S. E. Walshb, D. K. Ingledeu // *Journal of Sports Sciences*. – 2006. – Vol. 24, № 1. – P. 77–87.

66. Ferguson C. *Discovering orienteering: skills, techniques and activities* / C. Ferguson, R. Turbyfill. – Champaign : Human Kinetics, 2013. – P. 196.

ДОДАТКИ

Додаток А

ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ КАФЕДРА МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СПОРТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

АНКЕТА

Шановний учасник опитування!

З метою оцінки якості організації, управління та розвитку відділення спортивного орієнтування у комунальному закладі «Височанська дитячо-юнацька спортивна школа Височанської селищної ради Харківського району Харківської області» просимо Вас дати відповіді на запитання цієї анкети. Ваші відповіді є надзвичайно важливими для проведення дослідження.

3. *Який відсоток дітей відвідує навчально-тренувальні заняття зі спортивного орієнтування?*
 - 1.1) 10-20%
 - 1.2) 30-40%
 - 1.3) 50-60%
 - 1.4) 70-80%
 - 1.5) 90-100%
4. *Якою мірою навчально-тренувальний процес оснащений спортивним інвентарем?*
 - 2.1) 10-20%
 - 2.2) 30-40%
 - 2.3) 50-60%
 - 2.4) 70-80%
 - 2.5) 90-100%
5. *На Вашу думку, які сильні сторони має секція зі спортивного орієнтування? (Оберіть 4 варіанти).*
 - 3.1) Позитивний імідж секції спортивного орієнтування в регіоні або серед спортсменів.
 - 3.2) Зручне розташування місць для тренувань.
 - 3.3) Рівень кваліфікації тренерсько-викладацького складу.
 - 3.4) Активна популяризація спортивного орієнтування (через ЗМІ, соцмережі, заходи).
 - 3.5) Наявність якісного інвентарю та картографічного матеріалу.
 - 3.6) Фінансове забезпечення.
 - 3.7) Кількість проведення спортивно-масових заходів.
6. *На вашу думку, які слабкі сторони має секція зі спортивного орієнтування? (Оберіть 4 варіанти).*
 - 4.1) Обмежена кількість постійних вихованців.
 - 4.2) Висока плинність тренерського складу.

- 4.3) Зростання конкуренції з боку інших видів спорту.
 - 4.4) Зростання конкуренції з боку нових спортивних клубів.
 - 4.5) Недостатньо розвинена матеріально-технічна база (інвентар, карти).
 - 4.6) Слабка підтримка з боку місцевої влади.
 - 4.7) Слабка підтримка з боку федерацій.
 - 4.8) Низька мотивація фахівців.
 - 4.9) Міграція населення.
 - 4.10) Ракетна небезпека.
 - 4.11) Погіршення умов для проведення спортивно-масових заходів.
7. *Як часто секція зі спортивного орієнтування проводить відкриті змагання для залучення нових учасників?*
- 5.1) Постійно (щомісяця).
 - 5.2) Періодично (кілька разів на рік).
 - 5.3) Рідко.
 - 5.4) Не проводимо.
8. *Які інструменти популяризації спортивного орієнтування використовуються? (Оберіть 2 варіанти).*
- 6.1) Мережа Instagram.
 - 6.2) Мережа TikTok.
 - 6.3) Мережа YouTube.
 - 6.4) Мережа Facebook.
 - 6.2) Місцеві ЗМІ.
 - 6.3) Шкільні презентації / уроки.
 - 6.4) Вуличні заходи.
9. *Які напрямки, на вашу думку, потрібно розвивати в першу чергу? (Оберіть 3 варіанти).*
- 7.1) Дитячо-юнацький спорт.
 - 7.2) Проведення змагань регіонального рівня.
 - 7.3) Підготовка тренерів.
 - 7.4) Розробка нових карт.
 - 7.5) Популяризація серед дорослих / сімей.
 - 7.6) Партнерство з міжнародними організаціями.
10. *Який із наступних аспектів фінансового забезпечення діяльності секції зі спортивного орієнтування Ви вважаєте найбільш критичним (найбільшою проблемою)? (Оберіть 2 варіанти).*
- 8.1) Нестача коштів на кваліфіковану оплату праці тренерів.
 - 8.2) Нестача коштів на оновлення та придбання спортивного інвентарю та обладнання.
 - 8.3) Недостатня або нерегулярна державна підтримка / фінансування.
 - 8.4) Складність у залученні спонсорських коштів.
 - 8.5) Залежність від внесків батьків / спортсменів (стартові внески).
11. *Наскільки Ви задоволені підтримкою та координацією, яку надають Федерація спортивного орієнтування України (ФСОУ) або регіональна федерація?*

- 9.1) Абсолютно не задоволений (-на).
9.2) Скоріше не задоволений (-на).
9.3) Задоволений (-на) лише частково (є певні зауваження).
9.4) Скоріше задоволений (-на).
9.5) Абсолютно задоволений (-на).
12. *На Вашу думку, якою є головна причина дефіциту кваліфікованих тренерських кадрів у спортивному орієнтуванні? (Оберіть 2 варіанти).*
- 10.1) Низький рівень оплати праці.
10.2) Відсутність ефективної системи підготовки та сертифікації тренерів (освітні програми).
10.3) Високе навантаження на тренерів, що призводить до професійного вигорання.
10.4) Відтік досвідчених кадрів у більш прибуткові сфери або за кордон.
10.5) Байдужість молоді до тренерської роботи.

Вкажіть деяку інформацію про себе:

- 1) *Вкажіть Вашу стать:*
- Чоловіча
 - Жіноча
- 2) *Вкажіть Ваш вік:*
- Від 16 до 20 років
 - Від 21 до 25 років
 - Від 26 до 31 року
 - Від 32 до 40 років
 - Від 41 до 50 років
 - 51+ років
- 3) *Вкажіть Вашу освіту:*
- Середня спеціальна
 - Вища фізкультурна
 - Не фізкультурна
- 4) *Вкажіть Ваше місце роботи та посаду:*

Дякуємо за відповіді!

**ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
КАФЕДРА МЕНЕДЖМЕНТА ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ**

**АНКЕТА
Шановний респонденте!**

№ з/ п	Показники	Бали				
		1	2	3	4	5
<i>Показники очікуваного економічного ефекту</i>						
1.						
2.						
3.						
4.						
5.						
<i>Показники очікуваного ефекту організаційно-управлінської діяльності</i>						
1.						
2.						
3.						
4.						
5.						
<i>Показники очікуваного соціального ефекту</i>						
1.						
2.						
3.						
4.						
5.						

Укажіть деякі дані про себе:

Стать _____

Вік _____

Науковий ступінь _____

Вчене звання _____

Посада _____

Практичний досвід _____

Дякуємо за Ваші відповіді!